

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

Η Εβραϊκή συνοικία της Κέρκυρας, μέσα από την Ελληνική και Ελληνόφωνη βιβλιογραφία.

Κριτική προσέγγιση και Παρουσίαση

ΠΕΙΚΟΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Β2017067

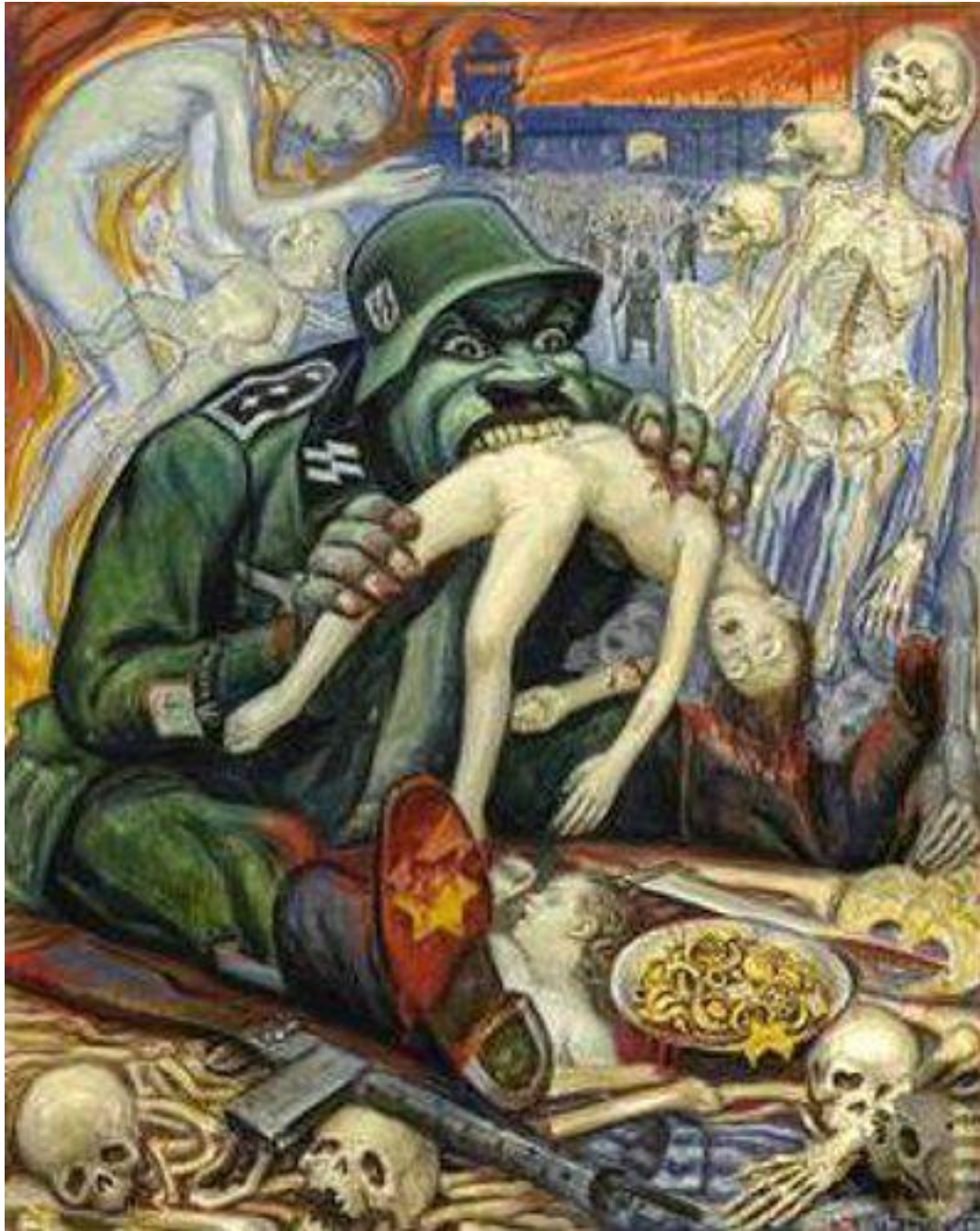
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΠΑΥΛΟΓΙΑΝΝΗΣ ΟΝΟΥΦΡΙΟΣ,

ΕΞΕΤΑΣΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΔΡΑΚΑΚΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΈΤΟΣ 2021-2022

K'EPKPYP'A

The SS Orge, David Olère

Σ' εσέ γλυκέ πατέρα που μ' άφησες νωρίς ...

1. Εισαγωγή

Η παρακάτω εργασία με θέμα η *Εβραϊκή συνοικία της Κέρκυρας, μέσα από την Ελληνική και Ελληνόφωνη βιβλιογραφία κριτική προσέγγιση και παρουσίαση*, έχει ως σκοπό την ανάδειξη της ιστορίας της κοινότητας, με έναν τρόπο που αντανακλά αντιλήψεις και στάσεις των Χριστιανών απέναντι σε συνθήκες και συμπεριφορές λειτουργίας της Εβραϊκής κοινότητας της Κέρκυρας καθώς και τους μηχανισμούς που ανέπτυσαν για να εδραιώσουν μια Εβραϊκότητα μέσα στην Ελληνικότητα. Βασικό κομμάτι της έρευνας αποτελεί η προσεκτική μελέτη της Ελληνικής βιβλιογραφίας, η εξέταση της κοινότητας από το ξεκίνημα της μέχρι και το τέλος της, η παρουσίαση των κοινωνικών, πολιτικών, οικονομικών, πολιτιστικών και πολεοδομικών ζητημάτων των Ισραηλιτών της Κέρκυρας, τις σχέσεις των Εβραίων με τον ντόπιο πληθυσμό, την παρουσίαση της καταστροφής τους από την Ναζιστική Γερμανία και τα Εβραϊκά του 1891.

Μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας στηρίζεται στο περιοδικό *Χρονικά* και τα κατά περιόδους τεύχη του που εκδίδονται από το *Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο*, καθώς και σε επιστημονικά άρθρα τα οποία ανακτήθηκαν από βάσεις δεδομένων ειδικά διαμορφωμένες για θέματα όπως αυτό που πραγματεύεται η παρακάτω εργασία. Επίσης η προσωπική μου έρευνα στην Ακαδημαϊκή και Δημόσια βιβλιοθήκη της Κέρκυρας έχει συμβάλει στην επίτευξη αυτού του έργου. Θα ήθελα να ευχαριστήσω το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδας με έδρα την Αθήνα για την άμεση, ανταπόκριση του στο αίτημα μου για εμπλουτισμό της έρευνας με βιβλιογραφία.

Πηγές που έχουν χρησιμοποιηθεί αλλά και άλλες που δεν συμπεριλαμβάνονται έχουν ενταχθεί στην ψηφιακή μου βιβλιοθήκη του προγράμματος Mendeley. Η επιλογή του θέματος οφείλεται στο ενδιαφέρον μου για

το ζήτημα του Ολοκαυτώματος και συγκεκριμένα των Εβραίων της Κέρκυρας. Αποφάσισα μαζί με τους καθηγητές μου να αφιερώσω το θέμα στην Εβραϊκή συνοικία του τόπου, καθώς ήθελα με την σειρά μου να προσφέρω ένα μικρό λίθο στην πόλη που με φιλοξένησε τόσα χρόνια. Η ιστορία από μόνη της και η αφοσίωση μου στο θέμα μου κράτησε ζωντανό το ενδιαφέρον μέχρι το τέλος της έρευνας. Το ένα και μοναδικό πρόβλημα το οποίο αντιμετώπισα ήταν ο περιορισμένος αριθμός βιβλιογραφίας ο οποίος με οδήγησε στο να απογοητευθώ ως έναν βαθμό κατά την εκπόνηση της εργασίας μου. Ο τρόπος με τον οποίο αντιμετώπισα το ζήτημα αυτό ήταν ο εξής: συγκέντρωσα στο πρόγραμμα Mendeley όλες τις πηγές, κάνοντας με αυτό τον τρόπο πράξη τις γνώσεις που απέκτησα μέσα από την διδασκαλία μαθημάτων στο τμήμα μας. Εν'συνεχεία τις χώρισα σε τρία επίπεδα (βιβλιογραφία, δικτυογραφία, αρθρογραφία), διάβασα προσεκτικά τις πηγές, επέλεξα ποιες ήθελα να χρησιμοποιήσω και αντιλήφθηκα ότι ήταν αρκετά ικανοποιητικές τόσο στον όγκο όσο και στην αξία τους. Η εμπειρία που αποκόμισα μέσα από την εκπόνηση της εργασίας μου ήταν το γεγονός πως ήρθα αντιμέτωπος με την έρευνα και την διαχείριση διαφορετικών πληροφοριών.

Οι πηγές που χρησιμοποίησα εν τάχει είναι οι εξής: *Λεωνίδας Στανέλλος, Η Εβραϊκή Συνοικία της Κέρκυρας Ιστορικά-Πολεοδομικά, Το ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων, Μαρία Καβάλα Η καταστροφή των Εβραίων της Ελλάδας (1941-1944), Χαγίμ μπεν Σαμουέλ Μιζραχή Ιστορικά σημειώσεις της Ισραηλιτικής Κοινότητας Κέρκυρας, Ελένη Σταυράκη Οι εβραϊκές κοινότητες στα Ιόνια Νησιά κατά την Περίοδο της Βενετοκρατίας (13^{ος}-18^{ος} αι.) σχέσεις συμβίωσης , εντάσεις και αποκλεισμοί, Βασιλειάδης Δημήτριος, Η εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας και τα Εβραϊκά του 1891.Τα αίτια, οι διαστάσεις και η αντιμετώπιση του αντισημιτικού ξεσπάσματος, Χρονικά τεύχος 20 1979, Χρονικά τεύχος 93 1987.* Η επιλογή των βιβλιογραφικών πηγών μου υλοποιήθηκε στην βάση της αξίας των πληροφοριών, της σχέσης τους με την Κερκυραϊκή κοινότητα, της δυνατότητας που παρείχαν για διασταύρωση πληροφοριών και περαιτέρω έλεγχο και για την ανάγκη ανάδειξης της Ελληνικής και Ελληνόφωνης βιβλιογραφίας, που εστίαζε στην Εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας.

Η Εβραϊκή συνοικία της Κέρκυρας προπολεμικά.

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή	4
2. Περίληψη	8
3. Ιστορικά-Πολεοδομικά	12
3.1 Ενετική κυριαρχία.....	12
3.2 Γκέτο	14
3.3 Διαρύθμιση και περιγραφή της Εβραϊκής συνοικίας.....	15
3.3.1 Τα σημαντικά κτήρια της συνοικίας	17
3.3.2 Υλικά και διαρρύθμιση των οικιών.....	18
3.4 Η καταστροφή της συνοικίας από τον 'Β Παγκόσμιο Πόλεμο	18
4. Κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές σχέσεις των Εβραίων της Κέρκυρας	20
4.1 Πρόνοια και ισορροπίες	20
4.2 Οικονομικές και εμπορικές δραστηριότητες	22
4.2.1 Λοιπές οικονομικές δραστηριότητες.....	25
4.3 Τρόπος διοίκησης και πολιτικές σχέσεις	28
4.3.1 Σχέσεις Εβραίων και πολιτικών της Κέρκυρας.....	30
5. Γράμματα και τέχνες	32
6. Αντισημιτισμός και προκατάληψη.....	35
6.1 Γνωριμία με το πογκρόμ	35
6.2 Συμπεράσματα	39
7. Το Ολοκαύτωμα των Εβραίων	40
7.1 Η Σβάστικα	40
7.2 Η Θεωρία της Ευγονικής.....	42
7.3 Παράλληλες ζωές	43
8. Είδος προς εξαφάνιση	46
8.1 Aktion T4	46
8.2 Το μαρτυρικό στρατόπεδο.....	47
8.3 Η μηχανή θανάτου στην Κέρκυρα.....	49
9. Κριτική προσέγγιση και παρουσίαση.....	53
9.1 Το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων	54
9.2 Η καταστροφή των Εβραϊκών κοινοτήτων της Ελλάδας (1941-1944).....	55
9.3 Ιστορικές σημειώσεις για την Ισραηλιτική Κοινότητα της Κέρκυρας.....	56
9.4 Η Εβραϊκή συνοικία της Κέρκυρας Ιστορικά- Πολεοδομικά.....	57

9.5 Η Εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας και τα Εβραϊκά του “1891”. Τα αίτια, οι διαστάσεις και η αντιμετώπιση του αντισημιτικού ξεσπάσματος	57
9.6 Οι Εβραϊκές κοινότητες στα Ιόνια Νησιά κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας (13 ^{ος} – 18 ^{ος} αι.) σχέσεις συμβίωσης, εντάσεις και αποκλεισμοί	58
9.7 Χρονικά του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου, τεύχη 20 (1979), 93 (1987)	59
10. Το μέλλον.....	60
Βιβλιογραφία.....	62

2. Περίληψη

¹Η πρώτη αναφορά για την παρουσία της Εβραϊκής ύπαρξης στην Ιόνια νήσο Κέρκυρα, γίνεται σε μία γραπτή μαρτυρία του 12^{ου} αιώνα γνωστή και ως «Οδοιπορικό» γραμμένη από τον *Βενιαμίν μπεν Γιονά*, ο οποίος συνάντησε στην Κέρκυρα μονάχα έναν Εβραίο. Το όνομα του ήταν Ιωσήφ και επαγγελλόταν βαφέας. Προφανώς αυτή θα ήταν, η αρχή για το ξεκίνημα της Εβραϊκής παρουσίας στο νησί. Τον 13^ο αιώνα οι ιστορικές πηγές δείχνουν πως υπήρχαν αρκετοί Εβραίοι στην Κέρκυρα και μάλιστα ήταν πολυάριθμοι. Το έτος 1267 το νησί των Φαιάκων θα επισκιαστεί από την Ανδηγαυική κυριαρχία που θα διαρκέσει 69 χρόνια. Κατά τα χρόνια της κυριαρχίας των Ανδηγαυών παρατηρούνται προστριβές του Εβραϊκού πληθυσμού με τους ντόπιους. Για αυτό οι ιστορικές πηγές μάς δηλώνουν πως οι κυρίαρχοι προχώρησαν στην δημιουργία διατάξεων περί της προστασίας του Εβραϊκού λαού.

Μετά την Ανδηγαυική κυριαρχία, κατά το έτος 1387 ξεκινά η ιδιαίτερα γνωστή Ενετική κυριαρχία, μία από τις μεγαλύτερες και σημαντικότερες περιόδους για την ιστορία της Κέρκυρας αλλά και για την Εβραϊκή κοινότητα που αφιερώνεται η έρευνα. Μία από τις πιο σημαντικές αποφάσεις που έλαβαν οι Ενετοί για τον

¹ Α. Μενεσιάδης, *Το ολοκάτωμα των Ελλήνων Εβραίων: μνημεία και μνήμες/κείμενα Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος, Εβραϊκή Νεολαία Ελλάδος*, εκδ. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 2007.

Εβραϊκό πληθυσμό ήταν η παραμονή και η μετακίνηση του σε διάφορες τοποθεσίες της πόλης, γεγονός το οποίο βοήθησε στην δημιουργία ενός νέου αστικού συμπλέγματος που έχει ιδιαίτερη φυσιογνωμία μέχρι και σήμερα.

Το 1492 διαδραματίζεται η μετανάστευση των εβραίων Σεφαραδής, γνωστοί και ως Εβραίοι της Ισπανίας, με αποτέλεσμα οι πόλεις της Ελλάδας να δεχτούν χιλιάδες Εβραίους στο έδαφος τους ύστερα από αυτό το γεγονός. Μερικοί από αυτούς εγκαταστάθηκαν στην Κέρκυρα. Μεταξύ τους, προστέθηκαν το έτος 1494 οι Εβραίοι από την Απουλία και το 1589 οι Εβραίοι με το όνομα «*Μαρράνος*» οι οποίοι προέρχονταν από την Πορτογαλία. Άξιο λόγου είναι το γεγονός πως όταν αναφέρεται το όνομα Εβραϊκή Κοινότητα της Κέρκυρας δεν νοείται μία ενωμένη κοινότητα Εβραίων, αλλά δύο, μέσα στα όρια μίας πόλης. Οι μετανάστες από την Ιβηρική Χερσόνησο θέλησαν να ενσωματωθούν με την ήδη υπάρχουσα κοινότητα γνωστή και ως «Ρωμανιώτικη». Παρόλα αυτά οι Έλληνες Εβραίοι δεν δέχτηκαν για να μην χαθούν τα δικαιώματα τα οποία είχαν αποκτήσει κατά την διάρκεια της παρουσίας τους στο νησί. Έτσι σχηματίστηκε η «*Ρωμανιώτικη*» και η «*Απουλιανή*» κοινότητα με την τελευταία να είχε ιδρυθεί το 1551 και να διαμένει εντός του Παλαιού Φρουρίου με δική της συναγωγή και νεκροταφείο. Οι *Ρωμανιώτες* κατοικούσαν στον λόφο του *Καμπιέλο* που μετέπειτα ονομάστηκε ως «*Εβραϊκό όρος*». Σημαντικά στοιχεία για την πολεοδομική σύσταση των Εβραϊκών συνοικιών θα αναφερθούν από το βιβλίο του *Λεωνίδα Στανέλλου «Η Εβραϊκή Συνοικία της Κέρκυρας Ιστορικά-Πολεοδομικά»*.

Κατά την *Ενετική κυριαρχία* στο νησί το έτος 1571 αποφασίστηκε ο διωγμός των Εβραίων από την επικράτεια του ενετικού κράτους, ωστόσο άξιο λόγου αποτελεί το γεγονός πως οι Εβραίοι της Κέρκυρας παρέμειναν στον τόπο τους χωρίς να υποστούν τις συνέπειες της αποφάσεως. Ο πραγματικός λόγος ήταν πως οι Εβραίοι της νήσου αποτέλεσαν μία σημαντική ομάδα σε κρίσιμες περιόδους που μπορεί να καθόριζαν την συνέχεια της κυριαρχίας των Ενετών στην Κέρκυρα. Στον αντίποδα, γνωστό κατά την ιστορία είναι πως οι Εβραίοι σε διάφορες φάσεις της ιστορίας αναγκάζονταν από διατάγματα να ξεχωρίζουν σε σχέση με τον ντόπιο πληθυσμό. Έτσι οι Ενετοί ένα από τα μέτρα που είχαν επιβάλει ήταν πως οι *άνδρες* έπρεπε να φοράνε έναν *κίτρινο σκούφο* ενώ οι *γυναίκες* *κίτρινο μαντήλι* κεφαλής ή *κίτρινη κονκάρδα*. Τέλος κατά την ενετική κυριαρχία υπήρχαν και άλλες επιβολές πέρα από την παραπάνω που αναφέρθηκε.

Μετά την Ενετική κυριαρχία, το νησί καταλαμβάνεται από τους *Γάλλους Δημοκρατικούς*, οι οποίοι ανατρέπουν όλα τα περιοριστικά μέτρα που είχαν υποβληθεί στην κοινότητα, και παραχωρήθηκαν εκ νέου νέα προνομιακά δικαιώματα τα οποία κράτησαν μέχρι και τους Γάλλους *Αυτοκρατορικούς*. Καθώς ο 18^{ος} αιώνας φτάνει στο τέλος και ξεκινάει ο 19^{ος} αιώνας η γαλλική κυριαρχία στο νησί χάνεται και νέοι *Άγγλοι* κατακτητές αναλαμβάνουν τα ηνία της νήσου. Οι νέοι κατακτητές αποφασίζουν να επιβάλουν νέους περιορισμούς στην συνοικία τα οποία άρθηκαν όταν παραχωρήθηκαν τα Επτάνησα στην Ελλάδα, και η Εβραϊκή κοινότητα είχε ίσα δικαιώματα με τον ντόπιο πληθυσμό.

Το έτος 1891 διαδραματίζεται ένα σημαντικό γεγονός για τις δύο κοινότητες του νησιού. Στην ιστορία έχει αποτυπωθεί ως «*Εβραϊκά του 1891*». Εξαιτίας ενός γεγονότος που θα αναφερθεί σε ξεχωριστό κεφάλαιο της εργασίας. Ξεκίνησε μία σειρά αντισιμιτικών επιθέσεων από τον ντόπιο πληθυσμό, με αρκετές λεηλασίες και τρομοκρατικές ενέργειες εναντίον της μειονότητας. Αυτό επέφερε ως συνέπεια την μετανάστευση, μεγάλου μέρους των Εβραίων της νήσου αλλά και την ένωση των δύο κοινοτήτων σε μία πλέον κοινότητα.

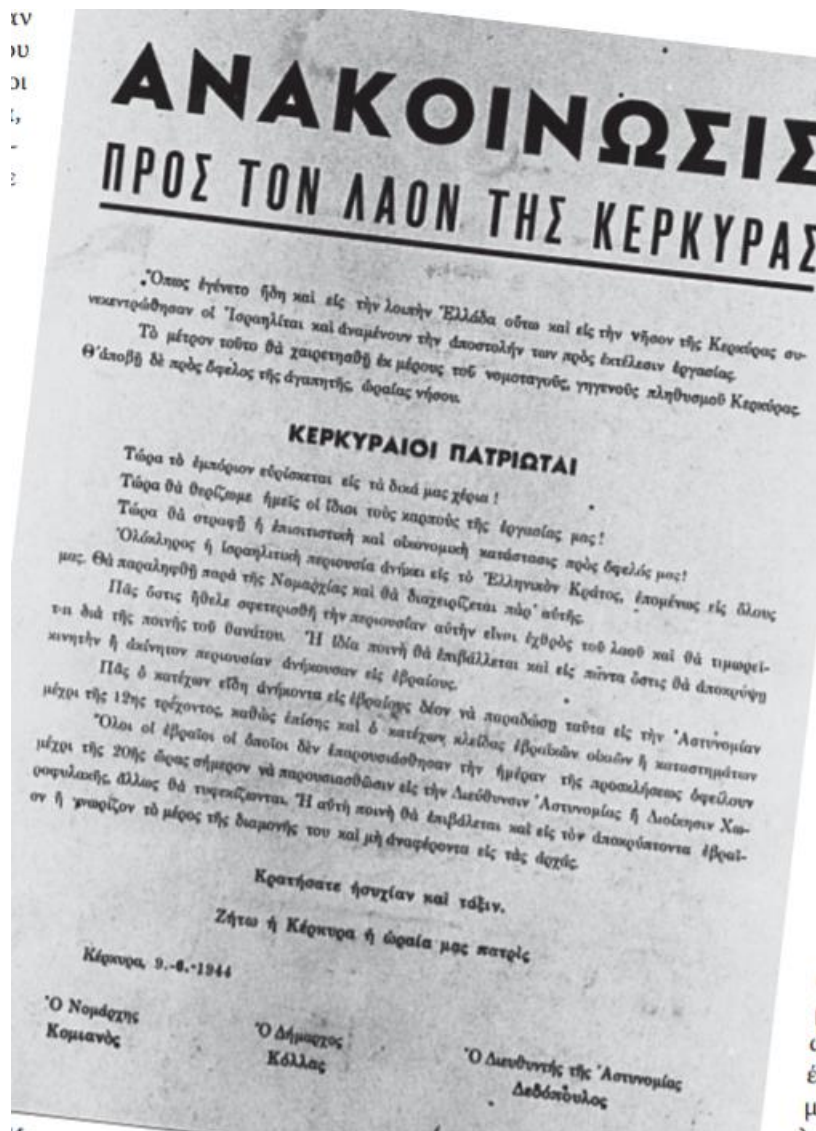
Την παραμονή του πολέμου η κοινότητα αριθμούσε 2.000 Εβραίους, οι οποίοι κατοικούσαν στο γνωστό *γκέτο* το οποίο ήταν πεντακοσίων και περισσότερων ετών, η κοινότητα διατηρούσε τρεις συναγωγές, ένα γηροκομείο και μεγάλο αριθμό εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Γνωστό είναι το γεγονός πως οι Εβραίοι αποτελούσαν σημαντικό μέρος της οικονομίας του νησιού, και πολλοί από αυτούς ήταν εύποροι. Μαρτυρίες αναφέρουν πως αποκάλεσαν την Κέρκυρα ως «*Μικρή Παλαιστίνη*» λόγω του κλίματος της. Τέλος το νησί διέθετε ιερατική σχολή και αποτελούσε κατά τον 13^ο αιώνα κέντρο μελέτης της *Τορά*, παρόλα αυτά όλα τα σημαντικά κτήρια για την Ιουδαϊκή κοινότητα καταστράφηκαν στους βομβαρδισμούς του 1943.

Κατά την μαύρη περίοδο της Κατοχής η Εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας, αριθμούσε *δύο χιλιάδες* κατοίκους. Αρχικά η Κατοχή στο νησί ξεκίνησε τον *Σεπτέμβρη* του 1943, Από τότε οι Εβραίοι αντιλήφθηκαν ότι θα υπήρχε μεγάλη καταπίεση εις βάρος τους. Τακτική των Ναζί ήταν να ξεκινήσουν να καταστρέφουν την αυτοπεποίθηση και το γόητρο των ευυπόληπτων Εβραίων του νησιού.

Η διαδικασία θανάτου γνωστή ως Ολοκαύτωμα ξεκίνησε στην Κέρκυρα παράλληλα με την εισβολή των συμμάχων στην Ρώμη. Παρόλα αυτά η κτηνωδία

κατά των Εβραίων της Κέρκυρας δεν συντελέστηκε παράλληλα με αυτή των υπολοίπων στην Ηπειρωτική Ελλάδα. Για να οργανωθεί η επιχείρηση εξολόθρευσης τους, τοιχοκολλήθηκε η διαταγή πως «*όσοι Εβραίοι παρέμεναν εκτός του νησιού θα έπρεπε να επιστρέψουν στο σπίτι του ως τις 8 Ιουνίου*». Την επομένη τα SS ξεκίνησαν την επιχείρηση εκκαθάρισης εναντίον της κοινότητας χτυπώντας βίαια τις πόρτες των οικιών τους και τους συγκέντρωσαν στην πλατεία Στρατού. Επόμενο βήμα του σχεδίου ήταν να αφαιρεθούν τα περιουσιακά δικαιώματα των κρατουμένων. Οι Εβραίοι αναγκάστηκαν να εναποθέσουν στους Ναζί οτιδήποτε κουβαλούσαν μαζί τους (χρήματα, καπνό, ψαλίδια, λεπίδες ξυρίσματος κ.α.). Τα σπίτια τους κατασχέθηκαν καθώς και όλα τα υπάρχοντα τους βγήκαν στην δημοπρασία. Μαρτυρία του τότε δημάρχου Κερκύρας, ύστερα από αυτά τα γεγονότα αναφέρει: «*Κερκυραίοι πατριώται οι μεγάλοι φίλοι μας οι Γερμανοί ξεκαθάρισαν το νησί μας από την Εβραϊκή πλεμπάγια στο εξής θα μπορούμε να τρώμε εμείς οι ίδιοι την συγκομιδή από τους αγρούς μας*». ²Μετέπειτα μεταφέρθηκαν στην Ηγουμενίτσα και από εκεί στην Αθήνα, όπου τους κράτησαν για κάποιες μέρες, με τελικό προορισμό το *Auschwitz Birkenau*. Στα παρακάτω κεφάλαια της εργασίας το θέμα του Ολοκαυτώματος αλλά και όσον αναφέρθηκαν στην μακροσκελή εισαγωγή θα αναλυθούν περισσότερο. ³

² Α. Μενεξιάδης, *Το ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων: μνημεία και μνήμες/κείμενα Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος, Εβραϊκή Νεολαία Ελλάδος*, εκδ. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 2007

Ανακοίνωση των τοπικών αρχών Κέρκυρας στις 9.6.1944 χαιρετίζοντας τις πρακτικές των Ναζί.

3. Ιστορικά-Πολεοδομικά

3.1 Ενετική κυριαρχία

⁴Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω κατά την εποχή της Ενετικής κυριαρχίας η Κέρκυρα αριθμούσε δύο Εβραϊκές κοινότητες μέσα στα όρια της. Οι Εβραίοι της Κέρκυρας είναι υπό την προστασία του Δόγη παρόλα αυτά το γεγονός αυτό δεν σημαίνει πως οι κάτοικοι της συνοικίας δεν έχουν κάποια περιοριστικά μέτρα. Ένα εκ των οποίων αναφέρθηκε και στην εισαγωγή ήταν η υποχρέωση να φέρουν ένα διακριτικό σήμα. Επίσης οι Εβραίοι δεν δικαιούνταν να διαθέτουν ακίνητα περιουσιακά στοιχεία εκτός της συνοικίας τους. Από τον 15^ο αιώνα η πόλη ήταν εντός των τειχών του Παλαιού Φρουρίου, οι Εβραίοι έμεναν μαζί κατά κύριο λόγο για θρησκευτικούς λόγους. Κατά τα μέσα του 15^{ου} αιώνα ξεκίνησε η εξάπλωση της πόλεως με σκοπό την δημιουργία ενός νέου αστικού συμπλέγματος. Αυτό οδήγησε του Εβραίους να μένουν εντός και εκτός των τειχών της πόλεως. Από τον 16^ο αιώνα οι Εβραίοι της Κέρκυρας χωρίστηκαν σε δύο συνοικίες την *Απουλιανή* και την *Γραϊκά*, με τους κατοίκους της ιταλικής κοινότητας να διαμένουν εντός των τειχών της πόλης.

Κατά τον 20^ο αιώνα σε οδηγό του *K.X. Κυριακή* αναφέρεται πως η Εβραϊκή συνοικία βρισκόταν στο λόφο του *Καμπιέλο* με την ονομασία *Βρηοβούνή* ή *Εβραϊάδα*. Η περιοχή αυτή ξεκινούσε από τα τείχη της γνωστής περιοχής *Μουράγια* και την εκκλησία της *Αντιβουνιώτισσας*. Το 1416 παρουσιάζονται κάποιες αναταράξεις στην Κέρκυρα, και το γεγονός πυροδοτήθηκε από αίτημα των Χριστιανών να περιοριστούν οι Εβραίοι μέσα σε τείχη από τις αρχές. Με την σειρά τους οι Εβραίοι διαμαρτυρήθηκαν και οι αρχές τους επέτρεψαν ως το 1425 να ζήσουν στην ησυχία που αποζητούσαν. Εννέα χρόνια μετά και συγκεκριμένα τον *Μάιο* του 1425 οι Ενετοί με διαταγή τους έδιωξαν τους Εβραίους από τις οικίες τους με αποτέλεσμα την ανάμειξη τους με τους Χριστιανούς. Οι Χριστιανοί πέρασαν σε έναν νέο κύκλο παραπόνων και διαμαρτυριών προς τις αρχές ώσπου αυτές με την σειρά τους να καθορίσουν την νέα περιοχή εγκατάστασης της μειονότητας. Η περιοχή αυτή οριοθετείται μεταξύ του *λόφου των Αγίων Πατέρων* και του *Νέου Φρουρίου*, με την γνωστή ως και σήμερα ονομασία *Σπηλιά*. Πολλοί από τους Εβραίους συναντώνται να διαμένουν στην *Σπηλιά* από το 1546, ενώ άλλοι αρνούνται να μετακομίσουν στην περιοχή.

⁴ Λ. Στανέλλος, *Η Εβραϊκή συνοικία της Κέρκυρας, Ιστορικά-Πολοδομικά*, εκδ. Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο, Αθήνα 1991.

3.2 Γκέτο

⁵Το Εβραϊκό στοιχείο έχει μείνει κατά την ιστορία γνωστό για το θρήσκευμα του, την εμπορική του και οικονομική του δεξιότητα, για την ιστορία του επί πολλών χρόνων γενικότερα. Παρόλα αυτά έμεινε γνωστό και για τα γκέτο τα οποία αναγκάζονταν να δημιουργήσουν. Ο όρος γκέτο είναι μία οριοθετημένη περιοχή όπου χαρακτηρίζεται από χαλαρή ή έντονη απομόνωση, ζουν άνθρωποι κοινής εθνότητας ή θρησκείας και χαρακτηρίζονται ως περιοχές οι οποίες είναι κατώτερες μέσα στο αστικό σύμπλεγμα. Τα γκέτο για τους Εβραίους, όπως και οι διωγμοί είναι γνωστά από πάντοτε, δεν εμφανίσθηκαν μόνο την περίοδο της *Ναζιστικής Γερμανίας*, αλλά ξεκίνησαν και κατά την *Βενετική κυριαρχία*. Η Κέρκυρα όντας ένα από τα εμπορικά κέντρα της *Γαληνότατης Δημοκρατίας*, που διέθετε Εβραίους στα όρια της πόλεως δεν ξέφευγε από τον γενικό κανόνα του να μην διαθέτει γκέτο. Σε αυτό ευθύνονταν βεβαίως και οι Χριστιανοί, οι οποίοι δεν δέχονταν να ζουν μεταξύ τους Ιουδαίοι. Έτσι η *Βενετία* το έτος 1622 εξέδωσε ένα νέο αυστηρό διάταγμα το οποίο υποχρέωνε όλους τους Εβραίους της πόλης να μετοικήσουν μεταξύ των ορίων που αναφέρθηκαν παραπάνω στην περιοχή της *Σπηλιάς*. Τους *απαγορεύτηκε* η έξοδος προς τις υπόλοιπες περιοχές της πόλης δίχως *έγγραφο πράξη*. Επομένως από το 1622 και ύστερα από όλες αυτές τις αναταραχές και τις διαμαρτυρίες, η οριστική *Εβραϊκή συνοικία* διαμορφώνεται κατά αυτό τον τρόπο και όλη αυτή η περιοχή ονομάζεται *Εβραϊκή* μέχρι και σήμερα. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε σημαντικό για την τότε αλλά και την υπάρχουσα διαρρύθμιση της πόλης η οποία είναι αισθητή έως και σήμερα.

Αναφέρθηκε ο όρος γκέτο, ο οποίος είναι σημαντικός για να διαλευκανθεί κατά πόσο οι Εβραίοι της Κέρκυρας ζούσαν σε γκέτο. Αρχικά τον 19^ο αιώνα ο Άγγλος ιστορικός *Jervis*, αναφέρει ότι η συνοικία θύμιζε περισσότερο σε γκέτο όταν έδυε ο ήλιος καθημερινά, καθώς και από το γεγονός πως υπήρχε *φρουρά* και *τείχη*, αυτή είναι η πρώτη άποψη. Μία δεύτερη άποψη αναφέρει πως δεν υπήρχε καμία πόρτα που να κλείδωνε το βράδυ πράγμα το οποίο δείχνει πως οι Εβραίοι της Κέρκυρας δεν κλείστηκαν ποτέ σε γκέτο με την εφ' όλης της ύλης έννοια του όρου. Η τρίτη άποψη του Λεωνίδα Στανέλλου όπου το παρόν κεφάλαιο της εργασίας βασίζεται στην έρευνα του, αναφέρει πως οι Εβραίοι μπορεί να περιορίστηκαν σε τύπου γκέτο, αλλά

⁵ Λ. Στανέλλος, *Η Εβραϊκή συνοικία της Κέρκυρας, Ιστορικά-Πολοδομικά*, εκδ. Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο, Αθήνα 1991.

όχι για λόγους διάκρισης, αλλά για την προστασία τους από τους Χριστιανούς. Οι κεντρικοί δρόμοι έκλειναν, ενώ οι περιμετρικές κατοικίες με την πυκνή τους δόμηση έκαναν αισθητή την ύπαρξη πως η συνοικία ήταν απομονωμένη.

Μέσα από αυτές τις τρεις απόψεις, οι οποίες έχουν κάποια δόση πραγματικότητας του όρου *γκέτο*, οι απόψεις των δύο τελευταίων πρέπει να ευσταθούν περισσότερο καθώς, οι Εβραίοι της Κέρκυρας αποτελούσαν *κλειδί* για τις Ενετικές αρχές ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης, όπως ήταν οι πολιορκίες. Οι Εβραίοι συνέβαλαν στην δημιουργία των οχυρώσεων αλλά και την συμμετοχή τους στις μάχες. Επομένως παρά τους περιορισμούς, εξακολουθούσαν να έχουν κάποια σημαντική εύνοια. Τέλος αυτό τεκμηριώνεται και από τους διωγμούς, για τους οποίους αναφέρθηκε ότι είναι γνωστό στο Εβραϊκό στοιχείο. Η Ενετική διοίκηση εκτόπισε από το έδαφος της κέντρα των Εβραίων που ήταν μέσα στα όρια της Βενετίας, με *εξαίρεση* αυτό της Κέρκυρας, για τον λόγο πως βοήθησαν και συνέβαλαν σε ζητήματα της *Γαληνότατης Δημοκρατίας*. Φαίνεται πως ναι υπήρχε *γκέτο* αλλά όχι με την έντονη σημασία του όρου, όπως έγινε κατά τον 20^ο αιώνα.

3.3 Διαρύθμιση και περιγραφή της Εβραϊκής συνοικίας

⁶Η Εβραϊκή συνοικία της Κέρκυρας όπως αναφέρθηκε βρίσκεται στην *υγρή κοιλάδα*, μεταξύ του λόφου των *Αγίων Πατέρων* και το *Νέο Φρούριο*. Η περιοχή στην οποία επιλέχθηκε η μεταφορά της συνοικίας δεν είναι η ιδανικότερη για να κατοικήσουν οι Εβραίοι της πόλης, καθώς υπάρχει έλλειψη του *ηλιασμού* και *φωτισμού*.

⁷Οι σημαντικοί δρόμοι της συνοικίας ουσιαστικά είναι *τρεις*, η *οδός Βελισσαρίου*, η *οδός Αγίας Σοφίας* και η *οδός Παλαιολόγου*, είναι σχεδόν παράλληλες μεταξύ τους και το τέλος τους οδηγεί στην *Βουλγαρέως* και την *Σολωμού*. Η διαρρύθμιση που αναπτύσσεται είναι κάπως πιεστική και αποπνικτική. Αυτό οφείλεται στο γεγονός πως η ύπαρξη του τοίχους οδηγούσε τους κατοίκους στο να εκμεταλλεύονται όσο το δυνατό περισσότερο διατιθέμενο χώρο τους δινόταν. Η

⁶ Λ. Στανέλλος, *Η Εβραϊκή συνοικία της Κέρκυρας, Ιστορικά-Πολοδομικά*, εκδ. Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο, Αθήνα 1991.

⁷ Λ. Στανέλλος, *Η Εβραϊκή συνοικία της Κέρκυρας, Ιστορικά-Πολοδομικά*, εκδ. Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο, Αθήνα 1991.

λογική με την οποία οι κεντρικοί δρόμοι επεκτείνονται από άποψη διαρρύθμισης δεν είναι κακή. Η σύγχυση στο οδικό δίκτυο κατά κύριο λόγο παρατηρείται στους μικρότερους δρόμους της συνοικίας. Οι τρεις οδοί που αναφέρθηκαν και παραπάνω είναι σημαντικοί για την κοινότητα καθώς σε αυτές συγκεντρώνονται όλες οι εμπορικές δραστηριότητες των Εβραίων. Μέχρι και *σήμερα* η *Αγίας Σοφίας* και η *Παλαιολόγου* διατηρούν ένα σημαντικό ποσοστό εμπορικών δραστηριοτήτων. Στοιχείο το οποίο δηλώνει την εμπορική δραστηριότητα στην πόλη της Κέρκυρας είναι η ύπαρξη των *στοών*. Η δράση όμως των Εβραίων της πόλης τόσο στα εμπορικά αλλά και σε άλλους τομείς αποτυπώνεται και από τον *Luigi Ippaviz* ο οποίος αναφέρει πως «*Η συνοικία αποτελείται από τους τρεις βασικούς δρόμους, με μικρές παρόδους γεμάτες κίνηση και ζωή, οι Εβραίοι έχουν καλή καρδιά και δραστηριοποιούνται σε κάθε είδος επάγγελμα. Είναι μία συνοικία στην οποία μπορείς να βρεις τα πάντα από οπουδήποτε και από οποιαδήποτε εποχή, μια συνοικία γεμάτη κίνηση και φωνές που ηρεμεί το Σάββατο για να αφιερώσουν την ημέρα τους στον Θεό, οι γυναίκες μαζεύονται και συζητούν μπροστά από τα σπίτια τους*». Μία τέτοια δήλωση σαν και αυτή δείχνει μία ομαλότητα με την οποία κινούσαν την ζωή τους οι Εβραίοι της Κέρκυρας, παρά την μεταφορά τους μέσα σε ένα άλλο πλαίσιο της πόλης και τις διαμαρτυρίες των Χριστιανών κατά τους προηγούμενους αιώνες. Τέλος είναι σημαντικό πως όλη αυτή η ομαλότητα και σταθερότητα οφειλόταν στο γεγονός του εμπορικού δαιμονίου το οποίο χαρακτηρίζει το Εβραϊκό στοιχείο. Στην πόλη της Κέρκυρας οι Εβραίοι διέθεταν ένα σημαντικό ποσοστό του *λιανικού εμπορίου*.

Η δομή της συνοικίας όπως αναφέρθηκε είναι *πιεστική* και *αποπνικτική*, καθώς οι κάτοικοι της συνοικίας προσπάθησαν να εκμεταλλεύονται όλο και περισσότερο δυνατό χώρο που είχαν στην διάθεση τους. Ιδιαίτερο είναι το γεγονός πως δεν υπάρχει κάποια *πλατεία*, υπάρχουν όμως *πλατώματα* τα οποία εξυπηρετούσαν τις ενέργειες των πιστών για τις τελετές τους. Τα *πλατώματα* δημιουργήθηκαν κατά κύριο λόγο έξω από τις Χριστιανικές εκκλησίες που διέθετε η συνοικία στα όρια της αλλά και έξω από την *Ελληνική Συναγωγή*. Οι δηλώσεις του *Ροδοκανάκη* στο βιβλίο του «*Ο Βοναπάρτης και οι Ιόνιοι*», αναφέρει πως «*τα σπίτια είναι το ένα πάνω στο άλλο και κατά κύριο λόγο διώροφα, χωρίς αυλή και κήπο, συνθλιμμένα τα μεν από τα δε, με ελικοειδείς στενούς και κακά στρωμένους δρόμους, που χρησίμευαν εκτός των άλλων και για αποθήκη ακαθαρσιών*». Μία άποψη η οποία ισχύει μέχρι και σήμερα στο κομμάτι των οικείων, ότι το ένα είναι πάνω στο άλλο και κατά κύριο λόγο το ένα

δίπλα στο άλλο, ακόμη και για τα σοκάκια ισχύει πως μέχρι και σήμερα αποτελούν χαρακτηριστικό της διαρρύθμισης στην πόλη της Κέρκυρας. Κατ' επέκταση και ο οικιστικός ιστός της *Εβραϊκής* συνοικίας είναι ίδιος ή και χειρότερος από αυτόν της υπόλοιπης πόλης, καθώς στις συνοικίες αυτού του τύπου διαμένουν οι μειονότητες οι οποίες δεν είναι εξαιρετικά συμπαθείς για τον ντόπιο πληθυσμό.

3.3.1 Τα σημαντικά κτήρια της συνοικίας

⁸Η Εβραϊκή συνοικία διέθετε δύο συναγωγές, την *Ελληνική* και την *Απουλλιανή*. Στην *Ελληνική* συναγωγή τελούσαν τις λειτουργίες τους οι Έλληνες Εβραίοι οι οποίοι ήταν πρώτη στο νησί και η συναγωγή βρίσκεται ως και σήμερα στην οδό *Βελισσαρίου*, πρόκειται για ένα διώροφο κτήριο της *Αγγλοκρατίας*. Το έτος οικοδόμησης της δεν είναι γνωστό, αλλά πρέπει να αντικατέστησε την παλιά συναγωγή που βρισκόταν στην *Εβραϊάδα*, δηλαδή την παλιά τοποθεσία στην οποία ζούσαν οι Εβραίοι της Κέρκυρας. Η *Απουλλιανή* Συναγωγή δημιουργήθηκε μετά το 1537 και σε αυτήν τελούσαν τις λειτουργίες τους οι *Ιταλοί Εβραίοι* της Κέρκυρας, βρισκόταν στην οδό *Παλαιολόγου* αλλά καταστράφηκε από του βομβαρδισμούς. Ακόμη ένα σημαντικό κτήριο το οποίο βρίσκεται μέχρι και σήμερα στην πόλη και χρονολογείται από την *Ενετοκρατία* είναι το *σχολείο* το οποίο βρίσκεται πολύ κοντά στην *Ελληνική Συναγωγή*. Επίσης το *γηροκομείο* της συνοικίας ήταν ένα σημαντικό κτίσμα το οποίο βομβαρδίστηκε στον πόλεμο.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω στην Εβραϊκή συνοικία υπήρχαν πέντε *Χριστιανικές εκκλησίες*, με την πιο σημαντική να είναι αυτή της *Οδηγήτριας*, η οποία χτίστηκε το 1588 πριν την διαμονή των Εβραίων στην Κέρκυρα. Το γεγονός πως μέσα σε αυτή την συνοικία υπήρχαν εκκλησίες άλλου θρησκευματος οδηγεί στο συμπέρασμα πως μέσα σε αυτές τις *φτωχογειτονίες* που διέθετε το σύμπλεγμα ζούσαν και Έλληνες οι οποίοι ήταν κατώτερων τάξεων από άλλους ντόπιους. Επειδή αναφέρθηκε αυτός ο διαχωρισμός των τάξεων, είναι γνωστό πως οι ευυπόληπτοι Εβραίοι ζούσαν σε μία περιοχή της συνοικίας η οποία ήταν ευνοϊκότερη λόγω του υψώματος που διατίθεται και διέμεναν σε αυτό και Εβραίοι και Χριστιανοί.

⁸ Λ. Στανέλλος, *Η Εβραϊκή συνοικία της Κέρκυρας, Ιστορικά-Πολεοδομικά*, εκδ. Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο, Αθήνα 1991.

3.3.2 Υλικά και διαρρύθμιση των οικιών.

Οι οικίες της Εβραϊκής συνοικίας δεν διέφεραν σε τίποτα με τα υπόλοιπα κτήρια της πόλης. Τα υλικά κατασκευής τους ήταν ο *λίθος* ή τα *τούβλα*, τα πατώματα ήταν *ξύλινα* καθώς και οι *σκεπές*, διαθέτουν *τρεις, τέσσερις ή πέντε* ορόφους και μία *σοφίτα*. Στο ισόγειο των σπιτιών στεγάζονται τα *καταστήματα* και άλλες φορές *αποθήκες*. Κατά την περίοδο των *Άγγλων* στο νησί παρατηρήθηκε η μεγαλύτερη αύξηση του πληθυσμού, από το 1824 έως και το 1864. Για αυτό τον λόγο και τα περισσότερα σπίτια έπρεπε να επεκταθούν στους ορόφους τους, μάλιστα η Εβραϊκή συνοικία προχώρησε στις περισσότερες αιτήσεις οικοδομικών αδειών προς τον Δήμο. Όλα τα μορφολογικά χαρακτηριστικά της συνοικίας έπρεπε να μοιάζουν με αυτά των υπόλοιπων κτηρίων, παρόλα αυτά φαίνεται πως οι κάτοικοι της δεν έδιναν ιδιαίτερη σημασία στην εμφάνιση που αντικατόπτριζαν οι οικίες τους.

⁹Όλη αυτή η διαρρύθμιση και η δομή των οικιών οδήγησε σε προβλήματα όχι μόνο *συνωστισμού* και *αποπνικτικής ατμόσφαιρας* αλλά πρωτίστως *υγιεινής*. Τα κλιμακοστάσια ήταν μικρά και απότομα, οι χώροι που περνούσαν πολλές ώρες ήταν υγροί, χωρίς ήλιο και σωστό αερισμό. Σε συνδυασμό με αυτές τις συνθήκες και την έλλειψη του αποχετευτικού συστήματος οι κάτοικοι ήταν ευάλωτοι σε διάφορες επιδημίες. Πολλές από τις κατοικίες μας δηλώνει ο *Jervis* πως δεν είχαν τα απαραίτητα όσον αφορά την υγιεινή των κατοικιών παρόλο που θα μπορούσε να δημιουργηθεί ένα σύστημα το οποίο θα βοηθούσε τις συνθήκες διαβίωσης. Το 1818 η μερική λύση του προβλήματος ήρθε με την *Αγγλική κυριαρχία* στο νησί καθώς ορίστηκαν κανόνες *υγιεινής* και ξεκίνησαν έργα που αφορούν το *αποχετευτικό σύστημα και την ύδρευση*. Παρ' όλα αυτά τα προβλήματα υπήρχαν ακόμη και οι συνθήκες τόσο στην συνοικία όσο και στην υπόλοιπη πόλη ήταν κακές.

3.4 Η καταστροφή της συνοικίας από τον 'Β Παγκόσμιο Πόλεμο

Η Εβραϊκή συνοικία της Κέρκυρας και όλη η πόλη της νήσου είχε την διαρρύθμιση που αναφέρθηκε παραπάνω. Με κύρια προβλήματα αυτά του *αερισμού*, του *φωτισμού*, του *ηλιασμού*, του *αποχετευτικού συστήματος* αλλά και του μεγάλου

⁹ Λ. Στανέλλος, *Η Εβραϊκή συνοικία της Κέρκυρας, Ιστορικά-Πολοδομικά*, εκδ. Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο, Αθήνα 1991.

ποσοστού πληθυσμού. Θα μπορούσε να αναφερθεί πως υπήρχε και το πρόβλημα του υπερπληθυσμού στην πόλη της Κέρκυρας, καθώς μέσα σε μία έκταση των 298 στρεμμάτων, ζούσαν 15.670 πολίτες. Αυτό το ποσοστό έρχεται σε μία τεράστια αντίθεση με τον πληθυσμό που ζούσε στην νέα πόλη που είχε ξεκινήσει να δημιουργείται τα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα. Ο λόγος που ο πληθυσμός κατοικούσε στην παλαιά πόλη ήταν το γεγονός πως όλη η εμπορική ζωή της πόλης ήταν συγκεντρωμένη εκεί.

¹⁰Κατά τον Β' Παγκόσμιο η πόλη της Κέρκυρας δέχτηκε τρεις βομβαρδισμούς, δύο από τις δυνάμεις του άξονα και μία από τους συμμάχους. Οι συνοικίες που δέχθηκαν το μεγαλύτερο πλήγμα από τις στρατιωτικές ενέργειες ήταν των *Αγίων Πατέρων* και η *Εβραϊκή*. Στην συνοικία την οποία πραγματεύεται η εργασία, από τα 303 κτήρια που υπήρχαν, τα 112 καταστράφηκαν ολοσχερώς και 86 υπέστησαν καταστροφές, επομένως η μισή συνοικία καταστράφηκε. Κατά κύριο λόγο η καταστροφή αυτή έγινε στο κέντρο της κοινότητας και πιο συγκεκριμένα στις οδούς *Σχολεμβούργου*, *Βελισσαρίου*, *Παλαιολόγου* και *Δελβηνιώτη*, καθώς και οικίες που βρίσκονταν κοντά στον λόφο των *Αγίων Πατέρων*. Επομένως η καταστροφή αυτή δεν έπληξε μόνο τις οικίες των Εβραίων αλλά και τις εμπορικές δραστηριότητες, αν σαφώς επιτρέπεται να αναφερθεί ο όρος «εμπορικές δραστηριότητες» των Εβραίων κατά την *Φασιστική Κατοχή*. Σημαντικό στοιχείο που συνέβαλε στην καταστροφή είναι η πυκνή δόμηση της συνοικίας. Οι βόμβες που χρησιμοποιούσε η *Luftwaffe* (πολεμική αεροπορία της Ναζιστικής Γερμανίας) ήταν φλεγόμενες με αποτέλεσμα όσες έβρισκαν στόχο να φλέγονται και η φωτιά να μεταπηδά από το ένα κτήριο στο άλλο.

Από τα σημαντικά κτήρια της συνοικίας καταστράφηκαν ολοσχερώς η *Ιταλική Συναγωγή*, το *εβραϊκό γηροκομείο*, η *εκκλησία της Υψηλής Θεοτόκου*, όπου σήμερα σώζεται μόνο το καμπαναριό της. Η συνολική εικόνα της συνοικίας είναι απολύτως καταθλιπτική και απόκοσμη καθώς, πέρα από τις καταστροφές που προκλήθηκαν οι Ναζί είχαν ξεκινήσει να οδηγούν τους Εβραίους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης.

¹⁰ Λ. Στανέλλος, *Η Εβραϊκή συνοικία της Κέρκυρας, Ιστορικά-Πολεοδομικά*, εκδ. Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο, Αθήνα 1991.

4. Κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές σχέσεις των Εβραίων της Κέρκυρας.

4.1 Προνόμια και ισορροπίες

¹¹Οι Εβραίοι της Κέρκυρας από την αρχή της εγκατάστασης τους στην νήσο, ήρθαν σε επαφή με αρκετές διοικήσεις. Αρχικά οι περισσότερες από αυτές τους απέδωσαν κάποια προνομιακά δικαιώματα. Ένα από αυτά τα δικαιώματα αποτελούσε το «*primo Venetsiani et poi Cristiani*» το οποίο ενίσχυε ουσιαστικά την θέση των Εβραίων μέσα στα όρια της Κέρκυρας. Πρόκειται ουσιαστικά για ένα διάταγμα ανεξιθρησκίας και ίσης μεταχείρισης των θρησκειών. Μέχρι και την περίοδο των *Γάλλων Δημοκρατικών* δεν είχε εκχωρηθεί στους Εβραίους κάποιο δικαίωμα συμμετοχής στα κοινά, αυτό θεσπίζεται με τους *Γάλλους* οι οποίοι ενδυναμώνουν της εικόνα των Εβραίων στο Κερκυραϊκό πολιτικό και κοινωνικό γίγνεσθαι. Η εξασφάλιση των πλήρη δικαιωμάτων ήταν επίσης μία πολύ σπουδαία υπόθεση για την Εβραϊκή κοινότητα.

Όσο όμως οι διοικήσεις της Κέρκυρας παραχωρούσαν προνομιακούς όρους διαβίωσης στην Εβραϊκή κοινότητα, οι Χριστιανοί πολίτες ξεκίνησαν τις πιέσεις αλλά και τις επιθέσεις εναντίον των Εβραίων. Αιτίες επίσης αποτέλεσαν η *οικονομική άνθηση* της κοινότητας, αλλά και οι *θρησκευτικές αντιλήψεις*. Ένα από τα συχνά φαινόμενα που είχαν διαπιστωθεί, ήταν ο *λιθοβολισμός*. Πρόκειται για μία πράξη η οποία στο νησί της Κέρκυρας είχε παραμείνει ως παράδοση ειδικά την *Μεγάλη Παρασκευή*. Χριστιανοί οδηγούνταν στην Εβραϊκή συνοικία και λιθοβολούσαν τις οικίες των Εβραίων από τα τείχη ή από τους πύργους της πόλης. Εντύπωση προκαλεί όχι μόνο η επίθεση εναντίον *ζώντων* Εβραίων, αλλά και *νεκρών*. Πολλοί ήταν οι Χριστιανοί οι οποίοι βεβήλωναν *τάφους* νεκρών Εβραίων, με απώτερο σκοπό να τους ληστέψουν φτάνοντας μέχρι και στο σημείο να *ξεθάψουν* τους *νεκρούς*. Η σύγκλητος σαφώς απαγόρευε τόσο τον *λιθοβολισμό* όσο και την *βεβήλωση* των τάφων.

Αυτό το χάσμα μεταξύ των Εβραίων και των Χριστιανών συνεχίστηκε να υπάρχει και δεν μπόρεσε να αποκατασταθεί σχεδόν ποτέ. Οι απαιτήσεις και οι πιέσεις

¹¹ Δ. Βασιλειάδης, *Η εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας και τα Εβραϊκά του "1891"*. Τα αίτια, οι διαστάσεις και η αντιμετώπιση του αντισημιτικού ξεσπάσματος, Πάτρα.

των Χριστιανών προς τις αρχές ήταν συνεχείς, όσον αφορά τα προνομιακά δικαιώματα που είχαν δοθεί στους Εβραίους. Στην εισαγωγή αναφέρθηκε πως οι άντρες έπρεπε να φοράνε έναν κίτρινο σκούφο ενώ οι γυναίκες κίτρινο μαντήλι κεφαλής ή κίτρινη κονκάρδα. Οι πληροφορίες αναφέρουν πως το διάταγμα αυτό θεσπίστηκε από τους Ενετούς στις 17 Ιουλίου του 1602 και καταργήθηκε από τους Γάλλους. Πρόκειται για ένα διάταγμα το οποίο είναι ρατσιστικό αλλά οι Ενετοί έπρεπε να ικανοποιήσουν και τους Χριστιανούς και τους Εβραίους. Για να αποφύγουν οι Εβραίοι το διάταγμα αυτό έπρεπε να πληρώσουν το αντίτιμο των 300 Δουκάτων.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω οι Ενετικές αρχές το 1622 μετέφεραν τους Εβραίους στο σημείο της Σπηλιάς. Αυτό προέκυψε ύστερα από αντιδράσεις των Χριστιανών καθώς αντίκριζαν την οικονομική άνοδο της μειονότητας. Στο διάταγμα αυτό που καθόριζε ουσιαστικά την ύπαρξη του γκέτο, αποφασίστηκε πως οι Εβραίοι δεν θα είχαν κανένα δικαίωμα ενοικίασης πέραν από την κύρια κατοικία στην οποία θα διέμεναν. Επομένως δεν μπορούσαν να νοικιάσουν γαίες, οικίες ή καταστήματα τα οποία θα τους έφερναν κέρδος. Ένα μέτρο το οποίο οδηγούσε στην οικονομική καταστροφή το Εβραϊκό στοιχείο της Κέρκυρας. Ακόμη οι τελετουργικές τους εορτές θα έπρεπε να τελούνται μόνο εντός των συναγωγών τους και πουθενά αλλού.

Αναφέρθηκε πως δόθηκαν προνομιακά μέτρα, σαφώς τα περισσότερα τα οποία αναφέρθηκαν δεν ήταν καθόλου προνομιακά και πάρθηκαν κατά την Ενετική κυριαρχία. Παρ' όλα αυτά οι Ενετοί προσπάθησαν να αναγνωρίσουν την συνεισφορά της εβραϊκής παρουσίας στο νησί. Οι Εβραίοι της Κέρκυρας αποτέλεσαν πολύ καλοί πιστωτές και επέδειξαν την αφοσίωση τους στην Βενετία. Αρχικά κατά των πόλεμο εναντίον των Τούρκων όχι μόνο έλαβαν μέρος, αλλά βοήθησαν και στην περίθαλψη των τραυματιών. Οι Εβραίοι απέδωσαν τις υπηρεσίες τους στο μέγιστο, και αυτό διαφαίνεται από τις τιμητικές επιστολές του Στρατάρχη Σχουλεμβουργκ και από το γεγονός ότι πολέμησαν εναντίον του Βαρβαρόσα το 1537 στην πολιορκία του νησιού. Μπορεί όλες αυτές οι πιέσεις των Χριστιανών να βρήκαν ένα πρόσφορο έδαφος σε ορισμένες περιπτώσεις, αλλά το γεγονός πως δεν εκδιώχθηκαν οι Εβραίοι της Κέρκυρας από το νησί ήταν το σπουδαιότερο επίτευγμα για τις ζωές τους κατά την Ενετική κυριαρχία.

4.2 Οικονομικές και εμπορικές δραστηριότητες

¹²Οι Εβραίοι της Κέρκυρας ασχολήθηκαν κατά κύριο λόγο με το *εμπόριο*, τις *δανειστικές δραστηριότητες* και τη *μεταποίηση*. Εμπορικά δραστηριοποιούνταν σε *ναυτιλιακές εταιρίες εμπορίου*, με σκοπό να κερδίσουν ένα ποσοστό χρημάτων και τα δάνειζαν με τόκους. Ήταν *μεσίτες*, παρείχαν *αγροτικά δάνεια* σε όσους τα είχαν ανάγκη και ασχολούνταν με την *εξαγωγή λαδιού, κρασιού και κίτρου*. Τα προϊόντα τα οποία εξήγαγαν τους απέδωσαν ικανοποιητικά χρήματα ώστε να χαρακτηριστούν *εύποροι*. Με τα χρήματα τα οποία κέρδιζαν λογικό και επόμενο ήταν το γεγονός πως κάλυπταν ανάγκες των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και των συναγωγών τους. Με την ανάπτυξη αυτή οι Βενετικές αρχές απέδωσαν στους Εβραίους της Κέρκυρας το προνόμιο της *ετήσιας παραμονής* στην Βενετία. Αυτό το προνόμιο είχε ως αποτέλεσμα οι Εβραίοι να αναπτυχθούν στο *εμπόριο* και τις *τραπεζικές δραστηριότητες*. Η Εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας μέσα από αυτή την ανάπτυξη οδηγήθηκε σε μία μεγάλη ακμή, καθώς της δόθηκε η ευκαιρία να αποκτήσουν δύναμη με σκοπό την επίτευξη νέων προνομίων.

Η πιο συχνή απασχόληση των Εβραίων της Κέρκυρας ήταν τα *εμπορικά καταστήματα* έως και το *άμισό του 16^{ου} αι.*, η περιοχή στην οποία δραστηριοποιούνταν η μειονότητα ήταν το εμπορικό κέντρο έξω από το *Παλαιό φρούριο* της πόλης. Τα υλικά κατασκευής των καταστημάτων τους ήταν από *λίθο* ή *ξύλο*. Τα καταστήματα τους διέθεταν *εργαστήρια* τα οποία χωρίζονταν σε *δύο είδη*. Αρχικά υπήρχαν τα *βιοτεχνικά εργαστήρια*, όπου *παρήγαγαν* και *πουλούσαν* οι Εβραίοι τα προϊόντα τους. Μέρος αυτών των εργαστηρίων ήταν το επάγγελμα του *βυρσοδέψη* ή του *τσαγκάρη*. Ακόμη όσον αφορά την εμπορική τους δραστηριότητα ειδικεύονταν στην *πώληση της grana* ή διαφορετικά εις την ελληνική *πρινοκόκκι*, πρόκειται για ουσία η οποία προέρχεται από το δέντρο της *βελανιδιάς* και ήταν χρήσιμο στην *βυρσοδεψία*.

Τα καταστήματα της Εβραϊκής κοινότητας διέθεταν μία μεγάλη ποικιλία από προϊόντα πρώτης ανάγκης. Σε αυτά μπορούσε κανείς να βρει *ψάρια, λάδι, όσπρια*,

¹² Ε. Σταυράκη, «Οι Εβραϊκές κοινότητες στα Ιόνια Νησιά κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας (13^{ος} – 18^{ος} αι.) σχέσεις συμβίωσης, εντάσεις και αποκλεισμοί», Αθήνα 2017.

σιτηρά, λινάρι, ζάχαρη, κλωστές, αγροτικά προϊόντα αλλά και βιοτεχνικά προϊόντα. Στο παραπάνω μέρος της εργασίας αναφέρθηκε και ο όρος *δανεισμός*. Οι Εβραίοι οι οποίοι ασχολήθηκαν με τις *δανειστικές δραστηριότητες* ήταν αυτοί που διέθεταν τα *εμπορικά καταστήματα*. Αρχικά προχωρούσαν άμεσα στα δάνεια και όχι στην εγγύηση, και το γεγονός πως ήταν Εβραίοι δεν σήμαινε ότι κάποιοι δεν είχαν την ανάγκη να δανειστούν. Συνήθως τα δάνεια αυτά γινόντουσαν με τον παραδοσιακό σήμερα τρόπο, αλλά και με τον δανεισμό *πολύτιμων αγαθών* (υφάσματα, λίθους κ.α.). Για να καθοριστεί η δύναμη που είχαν οι Εβραίοι στις εμπορικές και δανειστικές δραστηριότητες η ερευνήτρια Σταυράκη Ελένη αναφέρει στην εργασία της το παράδειγμα του *Retoras Moxias*, ο οποίος καθίσταντο *έμπορος και δανειστής* της εβραϊκής κοινότητας. Στην διαθήκη του ο *Moxias* αναφέρει πως περίμενε δάνεια που είχαν δανειστεί με κοινό επιτόκιο αλλά και από επενδύσεις που είχε κάνει στις ναυτιλιακές εταιρίες.

Οι δραστηριότητες των Εβραίων τους επέτρεπαν να προμηθεύονται αγαθά και πρώτες ύλες για τα καταστήματα τους. Πολλοί ασχολήθηκαν με τις επενδύσεις και κατά κύριο λόγο στον τομέα του *grana* που εισάγονταν στην Κέρκυρα, άλλοι επένδυναν στην *εμπορική ναυτιλία* με σκοπό να επανδρωθούν τα πλοία με χριστιανούς για να μεταφερθεί το *grana* από την Κέρκυρα σε άλλα νησιά του Ιονίου. Αναφέρθηκε πως η μειονότητα ασχολήθηκε με την εξαγωγή του *ελαιόλαδου* και αυτή η κίνηση εξασφάλισε σε αυτούς και τις οικογένειες τους μία εύπορη ζωή. Όλη αυτή η εύπορη ζωή οφειλόταν στο γεγονός πως στην Κέρκυρα την περίοδο του 16^{ου}-18^{ου} αι., οι αγρότες ασχολήθηκαν αποκλειστικά και μόνο με την καλλιέργεια της *ελιάς*, με αποτέλεσμα να αυξηθεί το εμπόριο του *ελαιόλαδου* καλύπτοντας μάλιστα όλες τις *εγχώριες ανάγκες*. Επομένως είναι λογικό και επόμενο πως η Βενετία θα έδινε προνόμια στην Εβραϊκή κοινότητα του νησιού, καθώς οι εβραίοι αναμείχθηκαν στο 50% των εξαγωγών του *ελαιόλαδου* και πουλούσαν το προϊόν μέσω *αντιπροσώπων* στις περιοχές της Γαληνότατης Δημοκρατίας.

¹³ Άλλος ένας παραγωγικός τομέας στον οποίο οι Εβραίοι της Κέρκυρας αναμείχθηκαν ήταν οι *μεσιτικές δραστηριότητες*. Ο όρος αυτός δεν παραπέμπει όμως στον σημερινό, δηλαδή τα *ακίνητα*, κατά κύριο λόγο αφορούσε τα *εμπορεύματα*. Ήταν η επαφή του εβραίου με τους πελάτες για την αγορά και την πώληση των

¹³ Ε. Σταυράκη, «Οι Εβραϊκές κοινότητες στα Ιόνια Νησιά κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας (13^{ος} – 18^{ος} αι.) σχέσεις συμβίωσης, εντάσεις και αποκλεισμοί», Αθήνα 2017.

προϊόντων που αφορούσαν το λάδι το κρασί και τα σιτηρά με αποτέλεσμα να λαμβάνουν ποσά από τις πωλήσεις. Τα δάνεια και οι μεσιτείες ήταν από τις πιο επικερδείς εμπορικές δραστηριότητες των Εβραίων της Κέρκυρας. Όσον αφορά τους δανεισμούς οι Εβραίοι πολλές φορές έρχονταν σε επαφή με τους αγρότες και δάνειζαν με το σύστημα του *προστυχίου*. Κατά αυτό τον τρόπο οι Εβραίοι έρχονταν σε επαφή με τον όρο της *τοκογλυφίας* που έφερε ως αποτέλεσμα τις κατασχέσεις των ιδιοκτησιών όσων δεν μπορούσαν να ξεπληρώσουν. Το 53.7% των κατασχέσεων αναφέρει η Σταυράκη Ελένη ύστερα από μελέτη της στις αρχειακές πηγές, αφορούσε ναυτιλιακές και εμπορικές υποθέσεις που εκπονήθηκαν από Εβραίους της κοινότητας.

Οι Εβραίοι που δάνειζαν με την μέθοδο του *προστυχίου*, ασχολούνταν είτε *μόνοι* τους είτε δημιουργούσαν *εταιρείες* με άλλους Ιουδαίους ή μέλη των οικογενειών τους. Το *Monte di Pieta* θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένα σύστημα χρηματοοικονομικό το οποίο θα προστάτευε τους πολίτες από την *τοκογλυφία*, θα έλεγε την οικονομία και θα καθόριζε καλύτερο το βιοτικό επίπεδο των κατώτερων στρωμάτων της κοινωνίας. Η συνεισφορά των Εβραίων στο σύστημα ήταν ιδιαίτερα σημαντική καθώς μπλέχτηκαν με τις διαδικασίες του και προσέφεραν τις υπηρεσίες τους και τα κεφάλαια τους σε ένα μεγάλο ποσοστό. Το *Monte di Pieta* από ότι φαίνεται υπήρχε και σε άλλες περιοχές που διοικούνταν από την Βενετία στις οποίες οι Εβραίοι σε περιόδους κρίσεων και αναταραχών, αποκλείονταν. Στην περίπτωση της Ιουδαϊκής κοινότητας της Κέρκυρας, οι ένοικοι της συμμετείχαν δίχως εξαιρέσεις σε αυτό το σύστημα. Πρέπει να αναφερθεί το γεγονός πως η Κέρκυρα αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα οικονομικά κέντρα της Ιταλίας, με την συμβολή των Εβραίων να είναι μεγάλη σε αυτή την οικονομική ακμή. Η ακμή αυτή προήλθε από τα *εμβάσματα* τα οποία προωθούσαν οι Εβραίοι της Ιταλίας στην Ιόνια νήσο.

¹⁴Ένα από τα επαγγέλματα στα οποία οι Εβραίοι διακρίθηκαν ήταν αυτό του *ιατρού*, με πολλούς να είναι εκλεγμένοι από το αστικό συμβούλιο με σκοπό να εξυπηρετούν τις δημόσιες υπηρεσίες ιατρικής και τους πολίτες που είχαν την ανάγκη ιατροπερίθαλψης. Αναφορικά τα ονόματα των ιατρών της Κέρκυρας και η δράση τους ήταν σημαντική. Για παράδειγμα ο *Salomon Vidal*, ο οποίος είχε μεγάλη αποδοχή όχι μόνο από τους Εβραίους αλλά και από τους χριστιανούς. Ο *Λάζαρος ντε Μόρδος* αποτέλεσε ένας σημαντικός ιατρός της Κέρκυρας, καθώς πέρα από τις

¹⁴ Ε. Σταυράκη, «Οι Εβραϊκές κοινότητες στα Ιόνια Νησιά κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας (13^{ος} – 18^{ος} αι.) σχέσεις συμβίωσης, εντάσεις και αποκλεισμοί», Αθήνα 2017.

ιατρικές ικανότητες που διέθετε, η ενασχόληση του με τα κοινά τον έφερε σε επαφή με τον *Ιωάννη Καποδίστρια* και συνεργάστηκαν για την ίδρυση του *Ιατρικού συλλόγου* της Κέρκυρας. Ακόμη διέπρεψε και στον τομέα της συγγραφής, καθώς αναδεικνύει διάφορους διακεκριμένους ιατρούς κατά την Ενετική κυριαρχία στα Ιόνια νησιά. Τέλος το πλήθος των ομιλιών του στην Συναγωγή δείχνει το γεγονός πως η Εβραϊκή κοινότητα ενδιαφέρεται για την κοινωνία της Κέρκυρας, και το πρόσωπο που παρουσιάζει η ίδια κοινότητα.

Όσον αφορά την *δικηγορική τέχνη* οι Εβραίοι της Κέρκυρας διέπρεψαν και σε αυτόν τον τομέα. Το 1637 οι Εβραίοι με διάταγμα της ενετικής διοίκησης δεν μπορούσαν να εξελιχθούν στον τομέα της δικηγορίας, επρόκειτο για ένα περιοριστικό μέτρο το οποίο στην Κέρκυρα δεν καρποφόρησε, με αποτέλεσμα το 1680 να αποσυρθεί. Προσωπικότητα η οποία διέπρεψε στον χώρο ήταν ο *Μόντερκαι Κοέν* να αναλαμβάνει στα δικαστήρια υποθέσεις των Εβραίων συμπολιτών του. Για να ασκήσει κάποιος Εβραίος το επάγγελμα του δικηγόρου έπρεπε να ελεγχθεί πρώτα από μία εξεταστική επιτροπή *είκοσι ατόμων*, εκ των οποίων οι επτά θα έπρεπε να είναι Ιουδαίοι. Η Βενετία αρχικά δείχνει ένα πρόσωπο το οποίο δεν ήθελε να συμμετέχουν οι Εβραίοι δικηγόροι στα δικαστήρια, μετέπειτα όμως αυτό αλλάζει με τα εγκωμιαστικά λόγια του στρατηγού *Ρενιέ* επί του Εβραϊκού στοιχείου.

4.2.1 Λοιπές οικονομικές δραστηριότητες

¹⁵Η *ακίνητη περιουσία* των Εβραίων, αναφέρεται στην έρευνα του Βασιλειάδη Δημήτρη, πως ήταν αρκετά μεγάλη, καθώς ήταν λογικό λόγο των κερδών που είχαν αποκτήσει από τις οικονομικές δραστηριότητες. Οι Εβραίοι είχαν στην διάθεση τους αρκετές *οικίες* αλλά και *γαίες*. Μία ακίνητη περιουσία η οποία ναι μεν προερχόταν επί των κερδών τους αλλά φαίνεται πως προέρχονταν και από τις κατασχέσεις που επιτελούσαν. Καθώς τα περιουσιακά τους στοιχεία μεγάλωναν, οι αντιδράσεις των Χριστιανών ήταν το μόνο σίγουρο πως θα υπήρχαν. Για αυτό η Βενετία, όπως έχει αναφερθεί καθόρισε πως τα μόνα περιουσιακά στοιχεία τα οποία θα μπορούν να δικαιούνται οι Εβραίοι της Κέρκυρας θα ήταν αυτά εντός της συνοικίας τους.

¹⁵ Δ. Βασιλειάδης, *Η εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας και τα Εβραϊκά του "1891"*. Τα αίτια, οι διαστάσεις και η αντιμετώπιση του αντισημιτικού ξεσπάσματος, Πάτρα.

Είναι σημαντικό να εξεταστεί το *περιουσιακό ζήτημα* των Εβραίων, καθώς σε αυτό διαφαίνεται η επιρροή τους αλλά και οι σχέσεις τους με τις Ενετικές Αρχές. Αρχικά το πρώτο διάταγμα των Αρχών επέβαλε στους Εβραίους να *πουλήσουν όλη* την περιουσία τους, αυτό το διάταγμα περνάει σε μία φάση ελαστικότητας, καθώς οδηγεί τους Ενετούς στην τροποποίηση της διαταγής και τους επιτρέπει να διαθέτουν περιουσιακά στοιχεία μόνο στην συνοικία τους. Στο διάταγμα της 26^{ης} Ιουλίου του 1406 αναφέρει, με βάση αυτά που μας γνωστοποιεί ο Βασιλειάδης από την έρευνα του, πως εντός δύο ετών οι Εβραίοι θα έπρεπε να πουλήσουν τους *πάροικους* και τα *κτήματα* που είχαν στην κατοχή τους, δίχως όμως να τους περιορίζει να τα αγοράσουν ξανά στο μέλλον. Εδώ διακρίνεται μία αντίφαση και το γεγονός πως οι Ενετοί ήθελαν να κρατήσουν ως σύμμαχο τους την Εβραϊκή κοινότητα όχι εναντίον των χριστιανών αλλά γιατί τους ήταν χρήσιμοι σε κρίσιμες περιόδους. Επίσης ήταν χρήσιμοι και για τις *χρηματοοικονομικές δραστηριότητες* της Βενετίας.

Επιπλέον, οι Ενετοί τους επέτρεψαν το 1408 να διαθέτουν *αγροτική περιουσία* μέχρι και 4.000 *δουκάτα*, αλλά απαγόρευαν να διέθεταν περιουσία ακίνητη που θα ξεπερνούσε τα 4.000 *δουκάτα*. Εδώ διαφαίνεται πως η *Γαληνότατη Δημοκρατία* της Βενετίας προσπαθούσε να ισορροπήσει μεταξύ *δύο κοινοτήτων*, σαφώς *όχι των Εβραϊκών*, αλλά αυτή των Χριστιανών και των Ιουδαίων συνολικά. Το 1423 οι Ενετοί με διάταγμα τους καθορίζουν σαφές στους Εβραίους της Κέρκυρας πως μπορούν να διαθέτουν ακίνητη περιουσία μόνο αν υπήρχαν οι *νόμιμοι τίτλοι* και ήταν σαφώς εντός της συνοικίας τους. Αυτή η διάταξη προκάλεσε τα παράπονα των Χριστιανών οι οποίοι απαιτούσαν από τους Ενετούς να *κατασχέσουν* και να *απαλλοτριώσουν* τις περιουσίες της μειονότητας με στόχο την εξυπηρέτηση των δικών τους συμφερόντων, μέσω των ξένων περιουσιών. Οι Εβραίοι για να αποφύγουν ουσιαστικά τις διώξεις που δέχονταν προς τα πρόσωπα τους και για να διασφαλίσουν τις περιουσίες που τους άνηκαν νόμιμα, επικαλέστηκαν τις διατάξεις των προηγούμενων ετών, δηλαδή του 1386 που όριζε ότι όλοι οι πολίτες της Ενετικής Πολιτείας βρίσκονται κάτω από το ίδιο ιδιοκτησιακό καθεστώς και την διάταξη του 1423 που καθόριζε τις περιουσίες τους. Η οριστική λύση στο ζήτημα αυτό φαίνεται πως δόθηκε το 1425 με νέο διάταγμα το οποίο τους δήλωνε ότι οι Εβραίοι σωστά επικαλούνται τις προηγούμενες διατάξεις και γράφτηκε στα πρακτικά πως οι επερχόμενες διοικήσεις θα έπρεπε να τηρήσουν το ιδιοκτησιακό καθεστώς.

¹⁶Το φορολογικό καθεστώς της Βενετίας ζητούσε από τους πολίτες του να καταθέτουν στις αρχές *άμεσους φόρους* παρ' όλα αυτά η Εβραϊκή κοινότητα βρισκόταν στην θέση του να μην *καταβάλλει* φόρους, αλλά να αποδίδει ένα *ετήσιο* χρηματικό ποσό στην Βενετία ανάλογα με το πόσα ήταν τα μέλη της κοινότητας. Πολλές φορές οι Εβραίοι επιδέχονταν *έκτακτους φόρους* για τις ανάγκες της Βενετίας. Το διάταγμα της 26^{ης} Ιουλίου του 1406 το οποίο προστάτευε τις εβραϊκές περιουσίες από τις δολοπλοκίες των Χριστιανών, καθόριζε πως η κοινότητα θα έπρεπε να οφείλει το 1/8 για τις *δημόσιες δαπάνες* της πόλης, και το ποσό αυτό κατά την πάροδο του χρόνου αυξήθηκε. Το διάταγμα αυτό επίσης τους εξασφάλισε να συμμετέχουν στην *αγορά* και να *προμηθεύονται αγαθά*, καθώς και να έχουν πρόσβαση στο *πηγάδι* της πόλης για το οποίο είχαν *συμβάλει* στην *κατασκευή* του. Επρόκειτο επομένως για ένα διάταγμα «*δούναι και λαβείν*», στο οποίο οι Εβραίοι ως πολίτες της Βενετίας έχουν υποχρεώσεις απέναντι στους κυρίαρχους, αλλά παράλληλα εξασφαλίζεται και η προστασία τους από τους δύστροπους Χριστιανούς.

Παραπάνω παρουσιάσθηκε η διαμόρφωση της Εβραϊκής συνοικίας, η οποία έχει άμεση σχέση με τα οικονομικά στοιχεία της κοινότητας. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα πως σε όλες τις κοινωνίες τα κατώτερα στρώματα υπερτερούν από το ανώτερο. Για να μην υπάρξει κάποια σύγχυση πρέπει να αναφερθεί, πως οι περισσότεροι κάτοικοι διέμεναν υπό άθλιες συνθήκες στις οικίες τους, χωρίς καλό *φωτισμό*, μέσα στην *υγρασία*, οι δρόμοι ήταν *λασπώδεις* και με *ελλιπές αερισμό*. Συνθήκες διαβίωσης οι οποίες οφείλονταν στην *έλλειψη* χώρου. Τα οικονομικά της Εβραϊκής συνοικίας βασιζόνταν όλα από την *ανώτερη τάξη* της και συντηρούνταν μέσα από τις *χορηγίες* τους.

Το συμπέρασμα από όλη την ενότητα που αφορά τα οικονομικά της Εβραϊκής παρουσίας στην Κέρκυρα είναι τα εξής: Πρόκειται για μία κοινότητα που παρά τις κακουχίες και τις εκδιώσεις από τους Χριστιανούς μπόρεσε να αναπτυχθεί στον χρόνο πολύ περισσότερο από τους ντόπιους, επεκτάθηκε όχι μόνο στην Κέρκυρα η οποία αποτελούσε ένα οικονομικό κέντρο για την Ιταλία, αλλά μέσω του προνομίου της ετήσιας διαμονής επεκτάθηκαν και στην υπόλοιπη Βενετία. Διακρίνεται η *οξυδέρκεια* μίας κοινότητας όσον αφορά τις εμπορικές και *χρηματοοικονομικές συναλλαγές*. Τέλος η δυναμική της είναι σημαντική για το Κερκυραϊκό γίνεσθαι και

¹⁶ Δ. Βασιλειάδης, *Η εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας και τα Εβραϊκά του "1891"*. Τα αίτια, οι διαστάσεις και η αντιμετώπιση του αντισημιτικού ξεσπάσματος, Πάτρα.

η συνεισφορά της στην Ιόνιο Πολιτεία, είναι αναγνωρισμένη και αναλλοίωτη. Αυτά τα οποία αναφέρονται πρέπει να αντιληφθεί η κοινωνία όχι μόνο της Κέρκυρας αλλά και η παγκόσμια, αποτέλεσαν αιτίες πολέμου και εκδιώξεων στο όνομα κάποιας Άριας φυλής στην κεντρική Ευρώπη, αλλά και παλαιότερα με την Πριγκίπισσα Ισαβέλλα της Ισπανίας η οποία εκδιώξε τους Σεφαραδίτες από τα εδάφη της λόγω αυτής της ανάπτυξης. Η φράση «κάντο όπως η Ρότσιλντ» μπορεί να είναι χιουμοριστική τι σήμερα ημέρα, αλλά το νόημα της είναι πολύ βαθύτερο αν αναλογιστεί κανείς τις κακουχίες που διαπράχθηκαν εναντίον των Εβραίων.

4.3 Τρόπος διοίκησης και πολιτικές σχέσεις

¹⁷Κατά την διάρκεια της ιστορίας των Εβραίων της Κέρκυρας, αναφέρθηκε πως στο νησί υπήρχαν δύο κοινότητες, αυτή των «Ρωμανιωτών» και των «Απουλιέζων». Οι δύο αυτές κοινότητες δεν μπόρεσαν για αρκετά χρόνια να συνυπάρξουν μεταξύ τους, λόγω της ανταγωνιστικότητας τους, την αποφυγή σύναψης γάμων, και διαφόρων καταγγελιών προς τις αρχές για παράνομες πράξεις. Η ένωση των συνοικιών προήλθε από τις εκδιώσεις που δέχθηκαν το 1891. Ο τρόπος διοίκησης των κοινοτήτων είναι σημαντικός. Αρχικά η ανοικοδόμηση της Απουλιανής συναγωγής από τραπεζίτες εβραίους είναι μία αρχή για την κοινότητα. Στην Κέρκυρα υπήρχαν δύο συναγωγές, δύο κοιμητήρια και δύο κανονισμοί λειτουργίας των συναγωγών. Η «Χέβρα» ήταν μία φιλανθρωπική εταιρία με στόχο την φροντίδα του κοιμητηρίου και την σωστή εκτέλεση όλων των ιερών κανόνων που αφορούσαν τους νεκρούς και τους συγγενείς τους. Καθώς περνούσε ο καιρός η δράση μίας εταιρίας σαν και αυτή αυξανόταν και σε άλλους επιμέρους τομείς, όπως την εξασφάλιση προίκας στα άπορα κορίτσια, την περίθαλψη των απόρων της συνοικίας, την οικονομική ενίσχυση μέσω χορηγιών. Με την πάροδο του χρόνου δημιουργήθηκαν και άλλες τέτοιου τύπου εταιρείες, οι οποίες βοήθησαν στο έργο της εξασφάλισης των περιουσιών των απόρων, καθώς και την διαβίωση τους στην συνοικία η οποία κατά καιρούς ήταν εξαιρετικά δύσκολη.

Οι κοινότητες των Εβραίων ήταν οργανωμένες όπως ήταν και η αντίστοιχη των Χριστιανών. Οι συναγωγές είχαν δύο επιτρόπους, δύο επόπτες και δικό της συμβούλιο. Τα θέματα τα οποία συζητούσαν ήταν αυτά της συναγωγής τους που επilύονταν με την εμπλοκή των συνδίκων και του συμβουλίου. Οι υποθέσεις που

¹⁷ Χ.Μιζραχή, *Ιστορικά σημειώσεις της Ισραηλιτικής κοινότητας Κέρκυρας*, Κέρκυρα 1948.

αφορούσαν όλη την κοινότητα επιλύονταν από την κοινή συνεδρία των συμβουλίων. Οι συναγωγές με βάση τις ιστορικές σημειώσεις του Χαγίμ μπεν-Σαμουέλ Μιζραχή αναφέρουν πως υπήρχαν τρεις στον αριθμό αξιωματούχοι οι οποίοι ονομάζονταν ως Αρχηγός, Οικονόμος και Κλητήρας. Οι αρμοδιότητες του οικονόμου ήταν να λογοδοτεί στο συμβούλιο για τα έξοδα και τις εισπράξεις του έτους που έπρεπε να διαχειριστεί. Ακόμη ήταν υπεύθυνος να εισπράττει όλες τις χορηγίες και τις δωρεές που αποδίδονταν προς την κοινότητα. Ο κλητήρας εκτελεί τις διαταγές του αρχηγού και είναι υπεύθυνος να ενημερώνει τους Γεχιδήμ (μέλη της συνοικίας) να συμμετέχουν στις κηδείες και κάθε Παρασκευή ήταν υποχρεωμένος να παραδίδει στον οικονόμο την Κούπα της Προσφοράς. Οι τρεις αξιωματούχοι με την εκλογή τους ήταν υποχρεωμένοι να καλέσουν σε συμπόσιο τους Γεχιδήμ των κοινοτήτων με σκοπό την αδελφοποίηση τους.

Όσον αφορά τους Γεχιδήμ εξέλεγαν κάθε τρία χρόνια έναν Γραμματέα ο οποίος ήταν αρμόδιος να κρατάει τα πρακτικά της συνελεύσεως και τις αποφάσεις. Επίσης εκτελούσε χρέη λογιστή καθώς κρατούσε τα βιβλία της Συναγωγής, και εξυπηρετούσε σε οποιαδήποτε άλλη γραφική εργασία. Ανά πέντε έτη εξέλεγαν ταμίες οι οποίοι λάμβαναν τα υπόλοιπα χρηματικά ποσά από τους οικονόμους. Τα ποσά αυτά τα παρέδιδαν στην Συναγωγή και είχαν την υποχρέωση να ενημερώσουν τους διαδόχους τους για τις πράξεις τους. Από το 1674 οι ταμίες γίνονται τέσσερις. Ακόμη εκλεγόταν και ένας υπεύθυνος για την φύλαξη των εργαλείων της Συναγωγής (αποθηκάριος). Έπρεπε να κρατάει σε καλή κατάσταση τα πάντα και να σε περιπτώσεις που έπρεπε να υπάρξει κάποια επιδιόρθωση θα λάμβανε χρηματικό ποσό από τον οικονόμο. Οι τρεις πρώτοι αξιωματούχοι είχαν το δικαίωμα να τον παύσουν από τα καθήκοντα του. Μεταξύ των Γεχιδήμ κάθε χρόνο εκλέγονταν και ένας λειτουργός και μετέπειτα αυξήθηκαν σε δύο. Ήταν υποχρεωμένοι να φέρουν τους νεκρούς και να εκτελούν κάθε θρησκευτική τελετή κατά την κηδεία μέχρι και το νεκροταφείο.

¹⁸ Οι Γεχιδήμ ήταν υπεύθυνοι για την εκλογή των δύο και μετέπειτα τριών Γερόντων οι οποίοι ήταν δικαστές και εκδίκαζαν διαφορές μεταξύ των τριών αξιωματούχων αλλά και μεταξύ των κατοίκων (Γεχιδήμ). Επέβαλλαν κυρώσεις δία χρηματική ποινής και μπορούσαν να διαγράφουν τα μέλη τα οποία η συμπεριφορά τους

¹⁸ Χ.Μιζραχή, *Ιστορικά σημειώσεις της Ισραηλιτικής κοινότητας Κέρκυρας*, Κέρκυρα 1948.

δεν ήταν σωστή. Σαφώς υπήρχε το δικαίωμα στους απολογούμενους να υπερασπιστούν τον εαυτό τους. Όσον αφορά την χρηματική βοήθεια προς τους απόρους υπήρχε μία ονομασία *Μίτσα- Τσενουά*, γινόταν από τον *οικονόμο* και τελούνταν κάτω από πλήρη μυστικότητα. Το 1799 εκλέγεται ο *Γκαμπάι*, ο οποίος εκτελεί την προαναφερθείσα αρμοδιότητα του *οικονόμου* και αποδίδει το χρηματικό ποσό σε αυτόν δίχως να λογοδοτεί. Επίσης απαγορευόταν να αποκαλύψει τα ονόματα των απόρων εβραίων. Το αξίωμα αυτό καταργήθηκε αλλά μετέπειτα το ανέλαβε ο *Νεεμάν* ο οποίος εκλεγόταν εφ' όρου ζωής και έπρεπε να λογοδοτεί στην *Γενική Συνέλευση* χωρίς να αποκαλύπτει τα ονόματα των απόρων. Αυτή ήταν η πολιτική μορφή που επικρατούσε στην εβραϊκή συνοικία.

4.3.1 Σχέσεις Εβραίων και πολιτικών της Κέρκυρας

¹⁹Ενας από τους σπουδαιότερους πολιτικούς που γεννήθηκε στην Κέρκυρα, και συναντάται μέχρι και σήμερα το όνομα του, ήταν ο *Γεώργιος Θεοτόκης*. Γεννήθηκε το 1844 και διατέλεσε αρκετές φορές *υπουργός της κυβέρνησεως Τρικούπη* και *τέσσερις φορές πρωθυπουργός*, καθώς ανέλαβε τα ηνία του *Τρικουπικού κόμματος*. Η πρώτη του επαφή με την πολιτική ήταν το 1879 όταν εκλέχτηκε *Δήμαρχος Κερκύρας*. Η θητεία του ανανεώθηκε το 1883. Εκλέχθηκε *βουλευτής* για πρώτη φορά στην 7 *Απριλίου του 1885* και τελευταία φορά στις εκλογές της 6^{ης} *Δεκεμβρίου του 1916*. Ως *Πρωθυπουργός* διατέλεσε το 1899, 1903 και 1905. Έγινε για τελευταία φορά *υπουργός* το 1915. Ο *Θεοτόκης* πίστευε πως η πολιτική ήταν λειτούργημα και για αυτό θα αποφάσιζε ο λαός από το ποια θέση θα ασκούσε τα καθήκοντα του. Οι απόψεις του ήταν διαφορετικές από αυτές των πολιτικών του αντιπάλων και τον οδήγησαν σε μία σπουδαία πολιτική καριέρα. Μετά το τέλος της καριέρας του λίγοι ήταν αυτοί που ακολούθησαν το παράδειγμα του.

Ο *Γεώργιος Θεοτόκης* ως πολιτική παρουσία της χώρας βοήθησε ενεργά τους Εβραίους της Κέρκυρας. Σε μία συνεδρίαση του δημοτικού συμβουλίου ο *Λεωνίδας Βλάχος* αναφέρει στον λόγο του για την συνένωση του Εβραϊκού σχολείου με αυτό του Χριστιανικού. Πίστευε πως με τον διαχωρισμό οι Εβραίοι δεν μπορούσαν να έρθουν σε επαφή με τους Χριστιανούς και αυτό δεν μπορούσε να οδηγήσει την

¹⁹ “Ο Γ. Θεοτόκης και οι Εβραίοι της Κέρκυρας”, *Χρονικά* 93 (1987), σελ. 13-16 .

κοινότητα σε μία διανοητική ανάπτυξη. Αναφέρει πως η εκπαίδευση των Εβραίων της Κέρκυρας δεν είναι σωστή, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις ανθρώπων. Αυτό οφειλόταν στην ύπαρξη του Εβραϊκού σχολείου, καθώς οι ισραηλίτες μάθαιναν μόνο την δική τους *κουλτούρα* και όχι αυτή της *Ελλάδας* η οποία τους έδωσε όλα τα δικαιώματα για να θεωρούνται *ίσοι* με τους Έλληνες. Ο *Θεοτόκης* ως *δήμαρχος* θεώρησε ορθή την σκέψη και τον λόγο του *Βλάχου*, αλλά πίστευε πως μία ένωση ήταν αδύνατη καθώς οι Εβραίοι είχαν ανάγκη να μαθαίνουν την δική τους γλώσσα για να μπορέσουν μετέπειτα να διδαχθούν την Ελληνική. Παρόλα αυτά και μόνο ο *λόγος* και το *ενδιαφέρον* που επέδειξαν οι Κερκυραίοι της τοπικής αυτοδιοίκησης εκείνη την εποχή, είναι σημαντικό για την Ισραηλιτική κοινότητα. Σίγουρα θα υπήρχαν συμφέροντα από τους πολιτικούς αλλά και πάλι αποτέλεσε μία καλή ευκαιρία για να δοθεί προσοχή στους Εβραίους της Κέρκυρας, καθώς και αυτοί με την σειρά τους αποτελούσαν μέρος του συνόλου.

²⁰ Με την εκλογή του *Θεοτόκη* ως *βουλευτής* Κερκύρας, υπήρξαν αντιδράσεις από τους πολιτικούς του αντιπάλους κατά την πρώτη περίοδο του βουλευτικού αξιώματος του. Η εφημερίδα με το όνομα «*Τολμηρός*» η οποία υποστήριζε τους αντιπάλους του *Θεοτόκη*, κατέκρινε σφοδρά την υποστήριξη της Ισραηλιτικής κοινότητας από το πρόσωπο του. Ο *κιτρινισμός* που υπέστη ο *Θεοτόκης* οφειλόταν στην επίσκεψη που πραγματοποίησε στην Εβραϊκή συνοικία. Σκοπός της επίσκεψης ήταν να ευχαριστήσει τους Εβραίους για την στήριξη τους. Το άρθρο του «*Τολμηρού*» χλεύαζε και σατίριζε τις πρακτικές *Θεοτόκη*, τον *Ραβίνο* καθώς και το γεγονός πως τους παραχωρήθηκε έκταση από τον βουλευτή για την δημιουργία νεκροταφείου. Το άρθρο της *Δηλιγιαννικής* εφημερίδας ανέφερε πως υπήρχε παραβίαση της ψηφοφορίας χωρίς όμως να υπάρχουν κάποιες αποδείξεις για αυτό. Η ψήφιση στην βουλή για ακύρωση της εκλογής του *Θεοτόκη* δεν βρήκε πρόσφορο έδαφος και έτσι το αντίπαλο κόμμα δίχως αποδείξεις έπρεπε να ψηφίσει κατά πλειοψηφία την παραμονή του στην βουλή.

Στις δημοτικές εκλογές του 1891 τα πράγματα ήταν πολύ διαφορετικά. Αρχικά πραγματοποιήθηκαν τα *Εβραϊκά του 1891*, με αφορμή την *δολοφονία* μίας εβραίας κοπέλας. Οι Εβραίοι κατηγόρησαν για την δολοφονία τους Χριστιανούς και αυτοί με την σειρά τους προχώρησαν σε ένα πογκρόμ το οποίο οδήγησε πολλούς

²⁰“ Ο Γ. Θεοτόκης και οι Εβραίοι της Κέρκυρας”, *Χρονικά* 93 (1987), σελ. 13-16 .

Ιουδαίους να φύγουν από την Κέρκυρα. Όλα αυτά φυσικά συνέβαλαν και στις δημοτικές εκλογές μαζί με κάποιους άλλους παράγοντες. Οι *Δηλιγιαννικές* εφημερίδες αμέσως ανέφεραν το γεγονός και δήλωσαν πως το πογκρόμ που διαπράχθηκε υποκινήθηκε από τον *Θεοτόκη*. Η δήλωση του *Θεοτόκη* στην εφημερίδα «*Ακρόπολις*» ανέφερε πως η κυβέρνηση του *Δηλιγιάννη* ήταν αυτή η οποία επέτρεψε την βία, την ασυδοσία και την ανοχή στα κακοποιά στοιχεία. Μέσα από αυτό το πολιτικό παιχνίδι της τότε κυβέρνησης μία μερίδα των Εβραίων έχασε την πίστη της στον *Γεώργιο Θεοτόκη*. Τέσσερα χρόνια αργότερα οι *Θεοτοκικοί* έχασαν ξανά τις δημοτικές εκλογές. Η ήττα τους οφειλόταν σε αναρχικά στοιχεία του νησιού, ξενικές δυνάμεις, γαιοκτήμονες και σαφώς την Εβραϊκή κοινότητα. Ο *Θεοτόκης* υποστήριξε πως οι Εβραίοι δεν θα έπρεπε να πιστέψουν τους αντιπάλους του καθώς πολλές ήταν οι φορές που τους υποστήριξε από τον οποιονδήποτε πολιτικό ρόλο που διαδραμάτιζε ανά περιόδους. Όσον αφορά την δήλωση του στην «*Ακρόπολις*» ξεκαθάρισε πως αναφερόταν αποκλειστικά στις πρακτικές των αντιπάλων του.

Καθώς το ειδύλλιο *Θεοτόκη* και Εβραϊκής κοινότητας έφτανε στο τέλος του ο πολιτικός την Κέρκυρα το 1905 έχασε τις εκλογές και σχολίασε στον γιο του *Νικόλαο*, διπλωμάτη στην Σόφια πως «*οι εβραίοι παρασύρθηκαν από τις υποσχέσεις του Δηλιγιάννη*». Άδοξα έληξε αυτή η σχέση, και μπορεί να βγει το συμπέρασμα πως η δυναμική της κοινότητας ήταν τεράστια παρά την απομόνωση της και το πογκρόμ που είχε διαπραχθεί. Ήταν σε θέση να καθορίζει τις τοπικές εκλογές και να τάσσεται τότε με τον έναν και τότε με τον άλλον. Η δήλωση *Θεοτόκη* ναι μάλλον ήταν άστοχη, αλλά και ο κιτρινισμός που δέχθηκε από την πρώτη κιόλας εκλογή και η επερχόμενη στράτευση των εβραίων με τον αντίπαλο του, μάλλον θα χαρακτηριζόταν το λιγότερο άδικη για τον Κερκυραίο πολιτικό.

5. Γράμματα και τέχνες

²¹Τα *γράμματα* και οι *τέχνες* ήταν ένας από τους τομείς που διέπρεψαν οι Εβραίοι της Κέρκυρας. Αναφορικά θα αναφερθούν προσωπικότητες οι οποίες γεννήθηκαν στην Κέρκυρα και πέτυχαν στα γράμματα και τις τέχνες. Η πρώτη προσωπικότητα είναι ο *Βελλέλης*. Γεννήθηκε το 1859 και αφού τελείωσε τις

²¹ “Εβραίοι της Κέρκυρας που διακρίθηκαν στα γράμματα”, *Χρονικά* 20 (1979), σελ. 22.

μαθητικές του υποχρεώσεις στην Κέρκυρα, σπούδασε στην Φλωρεντία *φιλολογία*. Το πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης αναγνώρισε την ύψιστη σημασία του επιστήμονα και την συνεισφορά του στα γράμματα. Έτσι δημιούργησε την έδρα της *Εβραϊολογίας* η οποία καλύφθηκε από τον *Βελλέλη*. Η ενασχόληση του ήταν τα ζητήματα τα οποία πραγματευόταν η έδρα του, η οποία είχε ιδιαίτερη σημασία για την Θεσσαλονίκη, το μεγαλύτερο εβραϊκό κέντρο της Ελλάδος. Επίσης ασχολήθηκε με την συγγραφή έργων δύο εκ των οποίων είναι «*η κριτική εργασία περί της μεταφράσεως της Πεντάτευχου*», που εκδόθηκε το 1547 και «*Ο Καποδίστριας ως θεμελιωτής της δημοτικής εκπαιδεύσεως εν Ελλάδι*» έκδοση του 1908 στην Αθήνα.

²²Ο *Μωυσής Χαϊμης* από μικρή ηλικία ζούσε στην Κέρκυρα και έγραψε την «*Διάπλαση των Παίδων*». Ήταν φίλος του *Λορέντζου Μαβίλη* και αγωνιστής της δημοτικής με στόχο την επικράτηση της. Η δράση του στα γράμματα διαφαίνεται από την συμμετοχή του σε ομάδα της Κέρκυρας με σκοπό να μεταφραστεί η *Ιλιάδα* του *Ομήρου* στην δημοτική. Μπλέχτηκε και με τον τύπο, καθώς ήρθε σε συνεργασία με την εφημερίδα «*Ακρόπολις*» και ήταν στενός φίλος με τον *Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη*, όπου συνεργάστηκαν για λογαριασμό του περιοδικού «*Αλήθεια*». Η ενασχόληση του με τα γράμματα τον οδήγησε και στην επαφή του με την πολιτική καθώς ήρθε σε επαφή με τον *Ελευθέριο Βενιζέλο* τον καιρό που εργαζόταν για την εφημερίδα «*Τριμπούνα*». Η φιλία του με τον *Βενιζέλο* του έδωσε την ευκαιρία να διοριστεί ως αντιπρόσωπος της Ελλάδος στην Θεσσαλονίκη μετά την απελευθέρωση της Μακεδονίας. Ήταν καθηγητής στην *Ανώτατη Ιταλική Εμπορική Σχολή*, και εξέδιδε την «*Ισραηλιτική Επιθεώρηση*» όπου σε αυτή έγραφε εβραϊκές μελέτες. Πέθανε το 1929 στην Κέρκυρα και ο στενός του φίλος και πρώην κυβερνήτης της Ελλάδος *Ελευθέριος Βενιζέλος* διαβίβασε τα συλλυπητήρια του.

²³Ο *Άλμπερ Κοέν* γεννήθηκε στην Κέρκυρα, τις σπουδές του όμως την επιτέλεσε στην *Μασσαλία*, σπούδασε νομική στην Γενεύη. Το πρώτο του μυθιστόρημα με όνομα «*Σολάλ*» εκδόθηκε το 1930 και ο τόπος που διαδραματίζεται είναι η *Γενεύη*. Η διάκριση του βιβλίου του ήταν σημαντική και το συγγραφικό του ταλέντο το χαρακτήρισαν σαν αυτό του *Σαίξπηρ*. Το βιβλίο του έκανε μία επιτυχία παρόλα αυτά στην *Γαλλία* αριθμήσε ελάχιστους αναγνώστες. Το επόμενο

²² “Εβραίοι της Κέρκυρας που διακρίθηκαν στα γράμματα” *Χρονικά* 20 (1979), σελ. 22.

²³ “Άλμπερ Κοέν ένα δοξασμένο τέκνο των Επτανήσων” *Χρονικά* 93 (1987), σελ. 17-18.

μυθιστόρημα του δεν τον οδήγησε σε κάποιου είδους επιτυχία, με αποτέλεσμα η απογοήτευση του να τον οδηγήσει στην ενασχόληση του με την πολιτική. Ασχολήθηκε με τα θέματα τα οποία αντιμετώπιζαν οι *ομοεθνείς* του και με το *Διεθνές Γραφείο Εργασίας*. Αυτή ήταν μόνο η αρχή για τον μεγάλο λογοτέχνη *Άλμπερ Κοέν* ο οποίος επιστρέφει στα τεκταινόμενα της γραφής με το βιβλίο του « *Το βιβλίο της μητέρας μου*» που εκδόθηκε το 1959 και το «*Η ωραία του κυρίου*» ίσως το σημαντικότερο έργο του με πρωταγωνιστή τον αγαπημένο του ήρωα *Σολάλ*. Βραβεύτηκε με το *Μεγάλο Βραβείο μυθιστορήματος της Γαλλικής Ακαδημίας*. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό με τον *Άλμπερ Κοέν* είναι πως ο συγκεκριμένος λογοτέχνης αναφέρει στα βιβλία του τα *Επτάνησα* και συγκεκριμένα την *Κεφαλονιά* και όχι την *Κέρκυρα*. Η *Κεφαλονιά* φαίνεται πως αποτελεί το ιδανικό μέρος για να εκτυλίσσονται οι ιστορίες του *Κοέν*, δίχως αυτό να δηλώνει πως ο ίδιος είχε κάποια ιδιαίτερη σχέση με τους κατοίκους της ή με την φύση της. Η προσκόλληση του στον συγκεκριμένο τόπο εξηγείται από το γεγονός πως είχε καταγωγή από την *Κεφαλονιά* και πιθανότατα τις λεπτομέρειες που αναφέρει να τις γνωρίζει από τις μητρικές του διηγήσεις. Τα *Επτάνησα* φαίνεται πως είναι ένα μέρος ευημερίας για τον λογοτέχνη όπου η ευτυχία καθορίζει τις ζωές των ανθρώπων. Εδώ έρχεται σε αντίθεση με την δική του ζωή όπου το να είσαι εβραίος στην *Μασσαλία* ήταν δύσκολο. Σε ηλικία 10 ετών δέχτηκε την πρώτη του αντισημιτική επίθεση και ο κόσμος των ανδρών ήταν δύσκολος για αυτόν, δίχως αυτό να σημαίνει πως ο *Άλμπερ Κοέν* δεν μπόρεσε να οδηγηθεί μέσω της εβραϊκής του καταγωγής, σε ένα σύνολο εμπειριών και επιτυχιών εξαιτίας του συγγραφικού του ταλέντου αλλά και τον έρωτα. Πέθανε το 1981 στο διαμέρισμα του στην *Γενεύη*, και σήμερα στο νησί της *Κέρκυρας* η δράση του *Κοέν* εξυπηρετείται από τον *Σύλλογο Albert Cohen Κέρκυρας*, που ιδρύθηκε το 2011 με βάση του τις *ιδέες και τις αξίες της σπουδαίας αυτής προσωπικότητας*.

6. Αντισημιτισμός και προκατάληψη

6.1 Γνωριμία με το πογκρόμ

Σε αυτό το σημείο της εργασίας θα επεξηγηθεί η δεύτερη φάση της έρευνας, καθώς έχει γνωστοποιηθεί και κατανοηθεί το τι σήμαινε η Εβραϊκή κοινότητα για την Κέρκυρα. Θα αναφερθεί το πρώτο πογκρόμ που πραγματοποιήθηκε με αφορμή τα *Εβραϊκά* γεγονότα του 1891. Ένα γεγονός κομβικό για την εξέλιξη της κοινότητας, μέχρι και τον *Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο*. Είναι εντυπωσιακό το πόσο μεγάλη μπορεί να είναι πολλές φορές η αφέλεια αλλά και το μίσος των ανθρώπων προς τον πλησίον τους. Άλλωστε ένας σπουδαίος επιστήμονας ο *Άλμπερτ Αϊνστάιν* Εβραίος στην καταγωγή ανέφερε πως «*Δύο πράγματα είναι άπειρα, το σύμπαν και η ανθρώπινη βλακεία, και για το σύμπαν έχω κάποιες αμφιβολίες*». Στην περίπτωση που θα περιγραφεί παρακάτω νομίζω ότι καλό θα ήταν να αντιληφτεί ο αναγνώστης της έρευνας ότι και το μίσος ήταν άπειρο προς τους Εβραίους.

²⁴*Κέρκυρα 1891*, το νησί ήδη βρίσκεται στην γεωγραφική και διοικητική επικράτεια της Ελλάδος από το 1864, και έχουν δοθεί όλα τα δικαιώματα στους Εβραίους. Όπως αυτά της *ισονομίας* και της *ισοπολιτείας*. Την 1^η προς 2^α Απριλίου του 1891 διαπράχθηκε η δολοφονία της *Ρουμπίνας Σάρδας* του *Βήτα*. Ένα οχτάχρονο κορίτσι το οποίο αναφέρεται μέσα από τις καταθέσεις, πως την 2^α του Απρίλη και ώρα 11 έπαιζε μαζί με την αδερφή της κάτω από το σπίτι τους, ώσπου η μητέρα τους ζήτησε να κάνουν κάποια ψώνια. Έτσι οι δύο αδερφές ξεκίνησαν αλλά στην διαδρομή η οκτάχρονη χάθηκε από την αδερφή της. Το μικρό κορίτσι έφτασε στα όρια της Εβραϊκής συνοικίας στην *Σχολεμβούργου*. Το κορίτσι χάθηκε και οι γονείς

²⁴ Δ. Βασιλειάδης, *Η εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας και τα Εβραϊκά του "1891"*. Τα αίτια, οι διαστάσεις και η αντιμετώπιση του αντισημιτικού ξεσπάσματος, Πάτρα.

το αντιλήφθηκαν κατά τις μεσημεριανές ώρες όπου οι οικογένειες έπαιρναν το καθιερωμένο μεσημεριανό γεύμα. Όταν έγινε γνωστό στην κοινότητα πως χάθηκε σύσσωμοι όλοι μαζί σηκώθηκαν με σκοπό να βρουν την *Ρουμπίνα*. Οι αρχές κινητοποιήθηκαν, καθώς και Χριστιανοί είτε για να βοηθήσουν, είτε από περιέργεια. Εν τέλει το παιδί βρέθηκε αλλά όχι ζωντανό. Ήταν κρυμμένο μέσα σε έναν σάκο ο οποίος βρισκόταν σε μία πόρτα ενός *εβραϊκού* σπιτιού. Ο πατέρας πήρε τον σάκο μαζί του και οι δύο φίλοι που τον συνόδευαν πήραν το παιδί και φώναζε πως «*εδώ μέσα την είχαν*».

²⁵Την ώρα εκείνη στο σημείο όπου βρισκόταν ο πατέρας και οι φίλοι, οι καταθέσεις αναφέρουν πως ο *Αστυνόμος Μιχαήλ Κουβαράς* βρισκόταν στο σημείο των γεγονότων και, με το μυαλό του θεώρησε πως αυτοί ήταν οι εγκληματίες και έτρεχαν να θάψουν το πτώμα. Κάπως έτσι ξεκίνησε το πρώτο πογκρόμ και η μεγαλύτερη παρεξήγηση που ειπώθηκε ποτέ στον τόπο της Κέρκυρας. Ο αστυνόμος είχε ήδη διαδώσει πως αυτοί διέπραξαν το έγκλημα, έδωσε κατάθεση στον ανακριτή καθώς και οι εμπλεκόμενοι, παρόλα αυτά ο πατέρας και οι υπόλοιποι δεν προφυλακίστηκαν καθώς ο *Κουβαράς* δεν έπεισε με την κατάθεση του. Το κακό όμως ήδη είχε ξεκινήσει, καθώς η *ελληνική αστυνομία* είχε ήδη βγάλει αυτή την φήμη στην τοπική κοινωνία της Κέρκυρας. Η διάδοση αυτή έγινε με τον πιο απαίσιο και πονηρό τρόπο. Η *ελληνική αστυνομία*, όχι μόνο πήρε την κατάθεση του συναδέλφου της και την μοίρασε σε αντίγραφα, αλλά εναντιώθηκε και προς την εισαγγελική αρχή, με την πρόφαση πως *στηρίζει και συγκαλύπτει* το Εβραϊκό γεγονός. Ενώ η *αστυνομία* είναι αρμόδια να *ερευνήσει* και να *πιάσει* τον εγκληματία, αλλάζουν τα δεδομένα και φαίνεται πως ο ρόλος της στην όλη υπόθεση είναι να οξύνει τα πνεύματα και όχι να τα κατευνάσει. Μέσα από αυτό το γεγονός οι Χριστιανοί πρωτοστάτησαν με τους αστυνομικούς φέροντας τα λάβαρα της χριστιανοσύνης, που κάθε άλλο δεν είναι ρατσιστική στην θεωρία. Θεώρησαν πως αφού την σκότωσαν Εβραίοι και μάλιστα οι γονείς της, τότε το *οκτάχρονο* παιδί είχε επιλέξει να γίνει Χριστιανή. Τέλος η ιατροδικαστική έρευνα η οποία διαδόθηκε στην Κέρκυρα, ανέφερε πως το παιδί δεν είχε ίχνος αίματος και πως το θανάσιμο χτύπημα έγινε από βαθιά τομή στον λαιμό. Οι Χριστιανοί με την σειρά τους καθώς ήξεραν ότι ερχόταν το *Εβραϊκό Πάσχα* πίστεψαν στην προκατάληψη πως οι Εβραίοι πήραν το αίμα του παιδιού αφού το σκότωσαν με

²⁵ Δ. Βασιλειάδης, *Η εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας και τα Εβραϊκά του "1891". Τα αίτια, οι διαστάσεις και η αντιμετώπιση του αντισημιτικού ξεσπάσματος*, Πάτρα.

σκοπό να δημιουργήσουν άζυμα για να γιορτάσουν το *Πάσχα*. Υπάρχει όμως κάποιο εύλογο ερώτημα.

Αρχικά, πως γίνεται ένα παιδί αυτής της ηλικίας να αντιλαμβάνεται το τι θρήσκευμα θέλει να επιλέξει; Δεύτερον πρόκειται για μία Εβραϊκή οικογένεια, και είναι γνωστό πως η Εβραϊκή θρησκεία είναι μία από τις πιο κλειστές και πιο σκληρές θρησκείες όσον αφορά τις παραδόσεις της, επομένως θα ήταν λίγο δύσκολο να τεθεί κάποια δυνατότητα επιλογής. Εδώ φαίνεται πραγματικά το πόσο ο αντισημιτισμός είχε μολύνει το Χριστιανικό στοιχείο. Το μίσος κατά των Εβραίων ήταν βασισμένο στην θρησκεία τους και τις προκαταλήψεις που υπήρχαν γύρω από αυτήν. Η θρησκεία αποτέλεσε το όμορφο περιτύλιγμα για τους ντόπιους, ενώ στην πραγματικότητα οι πραγματικοί λόγοι ήταν πολύ βαθύτεροι, και αφορούσαν την ανάπτυξη της κοινότητας στα οικονομικά, κοινωνικά και τοπικά τεκταινόμενα.

²⁶Οι φήμες της αστυνομίας επεκτάθηκαν και εκτός του κύκλου του σώματος. Μάλιστα πολλοί ήταν αυτοί που τις πίστεψαν και συνέχισαν αυτό το μοτίβο της παραπληροφόρησης. Ευυπόληπτοι πολίτες της Κερκυραϊκής κοινωνίας, όπως *ιατροί, δικηγόροι, έμποροι* και άλλοι *αστοί* μετέδιδαν ψέματα και συκοφαντίες εναντίον του Εβραϊκού στοιχείου. Επίσης εκείνη την περίοδο όπως αναφέρθηκε υπήρχε ένας προεκλογικός πυρετός, και πολλοί ήταν αυτοί που συμμετείχαν με στόχο να επωφεληθούν από κάποια οφέλη. Ο στόχος ήταν εμφανής και κατανοητός, οι Χριστιανοί είχαν την μανία να αρπάξουν τις περιουσίες των Εβραίων ώστε να εξυπηρετήσουν τα προσωπικά τους συμφέροντα. Αυτό θα γινόταν εφικτό μόνο με την εκδίωξη τους από το νησί. Μία περίοδος αναταραχών είχε ξεκινήσει για την πολύπαθη Εβραϊκή συνοικία η οποία προσπαθούσε να επιβιώσει ανά τους αιώνες. *Βιαιοπραγίες, πυροβολισμοί, ξυλοδαρμοί καταστροφή των περιουσιών* αποτέλεσαν μία σειρά από αυτά τα οποία υπέστησαν οι Εβραίοι. Μαρτυρίες αναφέρουν πως η αστυνομία επέτρεψε με την στάση της να πραγματοποιηθούν όλα όσα αναφέρθηκαν, καθώς δουλειά της ήταν η προστασία της κοινότητας. Ακόμη η ραγδαία εξέλιξη των γεγονότων οφειλόταν και στις φήμες που διέδιδε ο *αντιπολιτευτικός τύπος* τόσο στην Αθήνα όσο και στην Κέρκυρα. Εφημερίδες όπως ο *«Ρήγας ο Φεραίος»*, η *«Αλήθεια»*, ο *«Εργάτης»* και άλλες πολλές αποτέλεσαν *προπαγανδιστικές* φυλλάδες για την

²⁶ Δ. Βασιλειάδης, *Η εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας και τα Εβραϊκά του "1891"*. Τα αίτια, οι διαστάσεις και η αντιμετώπιση του αντισημιτικού ξεσπάσματος, Πάτρα.

επίτευξη των στόχων των επιτιθέμενων. Για παράδειγμα η εφημερίδα «*Ακρόπολις*» με την παράλογη δήλωση του Θεοτόκη κατά των Εβραίων, η οποία είχε στόχο να πλήξει την κυβέρνηση και να κερδίσει τις εκλογές. Ήταν πράγματι παράλογη για έναν πολιτικό ο οποίος θυσίασε ουσιαστικά μία ολόκληρη κοινότητα με την οποία συνεργαζόταν, για να επωφεληθούν τα πολιτικά του καπρίτσια. Μία κοινότητα η οποία τον εδραίωσε μαζί με άλλους στο πολιτικό γίγνεσθαι της Κέρκυρας. Επρόκειτο για έναν άνδρα οποίος με την δήλωση του πυροδότησε ακόμα περισσότερο το μίσος των Χριστιανών κατά των Εβραίων. Όσον αφορά την κυβέρνηση *Δηλιγιάννη* η στάση η οποία κράτησε ήταν πράγματι αδιάφορη και αυτό φάνηκε από το γεγονός πως δεν μπόρεσε να οργανώσει ούτε καν τις αρχές του νησιού. Το αποτέλεσμα των αναταραχών ήταν η ύπαρξη πολλών *τραυματισμών, λεηλασιών και βιαιοπραγιών*. Οι δημόσιες συζητήσεις κατά των Ιουδαίων ήταν ένας λόγος που συνέβαλλε αρκετά ώστε να πυροδοτηθεί αυτό το αντισημιτικό κλίμα.

²⁷Για να γίνει περισσότερο αντιληπτή η στάση της αστυνομία ως προς τα γεγονότα, η Εβραϊκή συνοικία φρουρούνταν από *στρατιωτικές και αστυνομικές* δυνάμεις. Την 4^η *Απριλίου* συντελέστηκε μία απόπειρα δολοφονίας από χριστιανό εναντίον μίας Εβραιπούλας. Επρόκειτο για έναν πυροβολισμό, εξ' επαφής στον οποίο μπροστά ήταν παρόντες ο αστυνομικός κλητήρας και ο στρατός. Οι αρχές ισχυρίστηκαν πως δεν είχαν καταλάβει τι έγινε. Οι εισαγγελικές αρχές ήταν αυτές που ανακάλυψαν τους δράστες και τους παρέπεμψαν σε δική, στην οποία αποφάνθηκε πως επρόκειτο για απόπειρα δολοφονίας. Αυτό έδειξε την αδράνεια της αστυνομίας και πως κατά αυτή την στάση ενθάρρυνε τα γεγονότα που διαδραματίζονταν. Παράλληλα οι χριστιανοί που υποστήριζαν τους Εβραίους ήταν ελάχιστοι σε αντίθεση με τους φανατικούς οι οποίοι επιτίθονταν στους συμπολίτες τους. Μετά από όλα αυτά τα γεγονότα η δολοφονία της *Ρουμπίνας Σάρδας* παρέμεινε δίχως να αποφανθεί ποιος σκότωσε το οκτάχρονο κορίτσι. Επρόκειτο για ένα γεγονός το οποίο εξυπηρέτησε πολλά *κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα* με αποδιοπομπαίο τράγο ουσιαστικά την Εβραϊκή κοινότητα.

²⁷ Δ. Βασιλειάδης, *Η εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας και τα Εβραϊκά του "1891"*. Τα αίτια, οι διαστάσεις και η αντιμετώπιση του αντισημιτικού ξεσπάσματος, Πάτρα.

6.2 Συμπεράσματα

Το 1891 αποτελεί ένα σημείο αναφοράς για την Εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας, καθώς τα αντισιμητικά γεγονότα οδήγησαν σε μία αναδιάρθρωση της καταστάσεως που επικρατούσε μέχρι εκείνη την δεδομένη στιγμή. Το γεγονός πως μία δολοφονία ενός αθώου παιδιού, ένα έγκλημα το οποίο παρέμεινε ατιμώρητο για διάφορους λόγους οι οποίοι μπορεί να είναι κάθε άλλο υποκινημένοι από την εκάστοτε εξουσία, οδήγησε πολλούς Εβραίους να υποστούν τον εξευτελισμό από τους Χριστιανούς. Το πρώτο *πογκρόμ* της Κέρκυρας οφειλόταν σε *οικονομικούς και πολιτικούς λόγους*. Η θρησκεία αποτέλεσε το *περιτύλιγμα*, δηλαδή η αφορμή για να ξεσπάσει αυτό το αντισιμητικό γεγονός.

Η εξουσία είναι αυτή η οποία οδήγησε τους Χριστιανούς σε αυτές τις κάθε άλλο αποτρόπαιες πράξεις. Όλα αυτά τα χρόνια Εβραίοι και Χριστιανοί προσπαθούσαν να ζουν ειρηνικά μέσα στα όρια ενός αστικού συμπλέγματος. Θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μία επιφανειακή *«ευγενή άμυλα»* μεταξύ δύο αντιπάλων. Στην ουσία όλο αυτό δεν μπορούσε να ισχύει καθώς οι μειονότητες είναι αυτές οι οποίες πληρώνουν το τίμημα για τα προβλήματα που υπάρχουν στην κοινωνία. Είναι απαράδεκτη η στάση των αρχών στην συγκεκριμένη περίπτωση, η οποία φαίνεται μέσα από τις πηγές πως ήταν ανίκανη να επιτελέσει το έργο της. Το οποίο ήταν να *διασφαλίσει την τάξη* στην κοινωνία. Η *αστυνομία* ήταν αυτή που έδωσε το έναυσμα σε κάποια στοιχεία να κάνουν *επιθέσεις* κατά των Εβραίων ύστερα από αυτές τις συκοφαντίες. Αντί για την *τάξη* και την *ενημερία* φαίνεται πως οι *αστυνομικές* δυνάμεις επέλεξαν την οδό του *ρατσισμού* και της *αναρχίας*. Επίσης δεν είναι καθόλου παράλογο πως *πολιτικοί και τύπος προκάλεσαν και όζυναν* τα πνεύματα του κόσμου για να επωφεληθούν στις *επερχόμενες εκλογές*. Εντύπωση όμως προκαλεί το γεγονός πως άνθρωποι οι οποίοι είχαν μία κοινωνική υπόσταση και εξυπηρετούσαν τα λειτούργημα τους, πήραν μέρος σε αυτή την *αηδιαστική αντισιμητική προπαγάνδα* κατά των Εβραίων.

Ο φόνος της κοπέλας κατέληξε σε ένα πεδίο μάχης μέσα στην συνοικία. Οι λόγοι ήταν *οικονομικοί*, καθώς δόθηκε η λάθος εντύπωση πως οι Εβραίοι ήταν *δανειστές και τοκογλύφοι*, ενώ οι περισσότεροι είχαν *καταστήματα* και προσπαθούσαν να βιοποριστούν. Ενδεχομένως κάποιοι που είχαν εμπορικά καταστήματα να δάνειζαν αλλά όχι όλοι. Ήταν σαφώς και *πολιτικοί*, καθώς οι Εβραίοι λόγω της

δύναμης τους μπορούσαν να επηρεάζουν εκλογικά αποτελέσματα. Φαίνεται πως οι λόγοι που ξέσπασε αυτό το γεγονός δεν ήταν μία δολοφονία, η οποία μπορεί να έγινε είτε από Εβραίους είτε από Χριστιανούς, αλλά κατά κύριο λόγο ξέσπασε λόγω της *ζηλοφθονίας*, του *ρατσισμού* και της *απέχθειας* που ένιωθαν οι Χριστιανοί για τους Εβραίους σε όλο το φάσμα της ζωής, ζητήματα τα οποία ήταν βαθιά ριζωμένα για χρόνια ολόκληρα στην Κερκυραϊκή κοινωνία. Άλλωστε πάντοτε έτσι δεν γίνεται; Οι Εβραίοι είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα φυλής που δέχθηκε αυτού τους είδους την συμπεριφορά όχι μόνο τότε, αλλά και άλλες χρονικές περιόδους και μέρη ανά την υφήλιο. Τέλος θα έλεγε κανείς ότι μέσα από αυτά τα μεμονωμένα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην διάρκεια των αιώνων, αποτέλεσαν τροφή για την εξυπηρέτηση της μεγαλύτερης *αντισημιτικής επιχείρησης* στον κόσμο, το γνωστό και ως *Ολοκαύτωμα*.

7. Το Ολοκαύτωμα των Εβραίων.

Η παρακάτω ενότητα είναι αφιερωμένη στο *Ολοκαύτωμα* των Εβραίων, και κυρίως της Κέρκυρας. Για να γίνει όμως περισσότερο αντιληπτός ο όρος *Ολοκαύτωμα* θα υπάρξει μία μετάβαση σε ορισμένα σημεία της ιστορίας. Σημαντικό μέρος της ενότητας αυτής έχει αντλήσει πληροφορίες από μία παλαιότερη έρευνα μου με τίτλο, «*Το Ολοκαύτωμα, η περίπτωση της Θεσσαλονίκης*». https://www.academia.edu/78314069/%CE%A4%CE%BF_%CE%9F%CE%BB%CE%BF%CE%BA%CE%B1%CF%8D%CF%84%CF%89%CE%BC%CE%B1_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%B7_%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%AF%CF%80%CF%84%CF%89%CF%83%CE%B7_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%98%CE%B5%CF%83%CF%83%CE%B1%CE%BB%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82 Μεγάλης σημασίας στοιχείο για την κατανόηση του γεγονότος είναι οι απαρχές του, δηλαδή ποιοι ήταν οι *πρωτεργάτες* του *Ολοκαυτώματος* και τι υποστήριζαν, πως ξεκίνησαν και από πού; Ποιοι ήταν οι τόποι του μαρτυρίου που επακολούθησε, ώσπου να καταλήξουμε στην χώρα μας και συγκεκριμένα στην Κέρκυρα.

7.1 Η Σβάστικα

Στην *Ευρωπαϊκή Ήπειρο* ξεκίνησαν να διαφαίνονται από το 1930 (ίσως και λίγο πιο πριν) σε μεγάλο ποσοστό *ιδέες και αντιλήψεις* οι οποίες ήταν κάθε άλλο παρά *δημοκρατικές*. Η *Νέα Γερμανία* όπως την ονόμαζε ένας από τους μεγαλύτερους φονιάδες της Ιστορίας, ήταν το πεδίο για την κυριαρχία στην *Ευρώπη*. Με κύριες ιδεολογίες αυτή του *Εθνικοσοσιαλισμού* και του *Φασισμού*. Η *Νέα Γερμανία* που από *Νέα* θα μεταβαλλόταν σε *Ναζιστική* ήταν αυτή που έσπειρε και θέρισε τον τρόμο και τον φόβο σε *δύο Παγκοσμίους Πολέμους*. Αρχικά ο *Εθνικοσοσιαλισμός* προέρχεται από τον όρο *σοσιαλισμό* και τον όρο *έθνος*. Άμεσο αντίκτυπο σε αυτό έχει η *εργατική τάξη*, η οποία ήταν η *καταπιεζόμενη* ομάδα του *Γερμανικού* έθνους. Κατά αυτό τον τρόπο γεννάται η παραπάνω ιδεολογία. Η οποία υποτίθεται πως υποστηρίζει τον *εργάτη* και την *δύναμη* του, με στόχο να δημιουργήσει ένα έθνος το οποίο θα διακρίνεται για ορισμένα χαρακτηριστικά, την *ιστορία του*, την *οξυδέρκεια* του, το *ύψος* του, τα *ξανθά μαλλιά* του και άλλες τέτοιου τύπου *ανοησίες* που οδηγούν σε *διακρίσεις* και *αντισημιτισμό*. Η *Γερμανία* προερχόταν από έναν ταπεινωτικό παγκόσμιο πόλεμο, τον οποίο και έχασε. Έτσι ο *Αδόλφος Χίτλερ*, με το έργο του ο *Αγών* μου περιγράφει μία *ιδεολογία* που θα έχει ως *κινητήριο μοχλό* τον καταπιεσμένο κόσμο, ο οποίος θα είναι περήφανος για το *έθνος* του και την *ιστορία* του, την οποία προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν οι άλλες ευρωπαϊκές χώρες και οι Εβραίοι μετά τον Μεγάλο Πόλεμο. *Οι πρωταγωνιστές της έρευνας, οι Τσιγγάνοι και άλλες μειονότητες*, είναι αυτές που φέρουν επίσης μεγάλο μέρος για την *μόλυνση* του *καθαρού Γερμανικού φύλου*, το οποίο φέρει όλα αυτά χαρακτηριστικά που καυτηριάζονται παραπάνω.

Από το 1930 πλανάται πάνω από την Ευρώπη όχι το φάντασμα του *σοσιαλισμού* όπως έλεγε ο *Μαρξ*, αλλά αυτό του *Φασισμού*. Το *Ναζιστικό κόμμα*, με πρωτεργάτη του τον *Αδόλφο Χίτλερ*, ξεκινά να συγκεντρώνει την εξουσία στην *Γερμανία* με *αθέμιτα μέσα και τρόπους*, πολύ νωρίτερα από το 1933 το οποίο αποτελεί και η χρονολογία που ο *Χίτλερ* ανέλαβε την *Καγκελαρία*. Το ποσοστό επιτυχίας του ήταν το 52% και έτσι το σχέδιο των *Ναζί* και η κακοτυχία της Ευρώπης και των Εβραίων της είχε ήδη ξεκινήσει. Με σήμα τους την *Σβάστικα* και *χαιρετισμούς Χάιλ Χίτλερ*, οι *ναζί* ξεκίνησαν τις μεγαλύτερες θηριωδίες που γνώρισε ποτέ η ανθρωπότητα.

7.2 Η Θεωρία της Ευγονικής

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω οι Εβραίοι ζούσαν στην Κέρκυρα από τον 12^ο αι. περίπου, καθώς ο πρώτος Εβραίος που διαπιστώθηκε να διαμένει στο νησί ήταν μονάχα ένας με το όνομα Ιωσήφ και επαγγελλόταν βαφέας. Στα υπόλοιπα μέρη της Ευρώπης οι Εβραίοι ήταν πολυπληθέστεροι και διέμεναν σε αυτά επί αρχαιοτάτων χρόνων. Κύριος εκφραστής των *ρατσιστικών ιδεολογιών* ήταν η *Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία*, η οποία κυνήγησε τους Εβραίους κατά των μεσαιώνων και με διάφορα *διατάγματα, νόμους και πρακτικές* προσπάθησε να τους εκδιώξει από τα εδάφη της. Το πρόσχημα αυτών των διώξεων ήταν πως οι Εβραίοι ευθύνονταν για την *Σταύρωση του Χριστού* και πως δεν τον δέχτηκαν ως *Σωτήρα* τους. Η ηρεμία επικράτησε με την *Γαλλική επανάσταση* καθώς οι Εβραίοι απέκτησαν σταθερότητα στις ζωές τους με τον ερχομό των γάλλων τόσο στην Κέρκυρα όσο και στα άλλα μέρη της Ευρώπης. Κατά τον 19^ο αιώνα και τον 20^ο αιώνα, ο οποίος είναι σημαντικός όσον αφορά τα Εβραϊκά ζητήματα, παρουσιάστηκε ένα κλίμα *ρατσιστικών διαθέσεων*, καθώς υπήρξαν *οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα*. Ήταν φυσικό, κυρίως κατά τον 20^ο αιώνα όπου διαδραματίστηκαν *δύο Παγκόσμιοι Πόλεμοι* με λιγοστή διάρκεια χρόνων να απέχει ο ένας από τον άλλον. Οι Εβραίοι ακόμα και σε αυτές τις περιπτώσεις ήταν η ομάδα που υπέστη το κυνηγητό, και τις φρικαλέες συνέπειες αυτών των ζητημάτων. Ένα τέτοιο περιστατικό πραγματοποιήθηκε και στην Κέρκυρα με τα «*Εβραϊκά του 1891*», του οποίου οι συνέπειες ήταν, η *καταστροφή των περιουσιών, η μετανάστευση και η συνένωση των δύο κοινοτήτων σε μία*.

Το κίνημα της *Ευγονικής* αποτέλεσε ένας σημαντικός σταθμός για την αναζωπύρωση των *ρατσιστικών ιδεολογιών*. Επρόκειτο για μία θεωρία η οποία αναφέρει πως οι *σωματικά κατώτεροι* αποτελούν *απειλή* για την κοινωνία και πως είναι *μίασμα*. Ενώ οι *σωματικά «ικανοί»* είναι το μόνο είδος που πρέπει να *αναπαράγει* και πως θα πρέπει ουσιαστικά να διευθετήσει την «*κατώτερη*» ομάδα ατόμων. Άρα στην *Γερμανία* του 1930 ο *σωματικά ικανός* ήταν ο *Ναζί - δολοφόνος* των Εβραίων και λοιπών μειονοτήτων. Οι ρίζες της θεωρίας εξαπλώθηκαν και σε άλλα μέρη της *Ευρώπης* και της *Αμερικής*, είτε σε μικρό είτε σε μεγάλο ποσοστό. Στο κίνημα αυτό βασίζεται και η *εθνικοσοσιαλιστική ιδεολογία*, όντας νικημένοι και με

υπέρογκα ποσά πληρωμής προς την *Ευρώπη* για τον *Μεγάλο Πόλεμο* που έσπειραν, κατηγόρησαν τις χώρες που διέμεναν οι εβραίοι για την ήττα τους. Οι *Ναζί* πίστεψαν πως μέσω των *διακρίσεων* και των *εκκαθαρίσεων* θα μπορούσαν να δημιουργήσουν μία χώρα *καθαρή* από το *μιάσμα* των *Ιουδαίων* και πως κατά αυτόν τον τρόπο θα επανέφεραν την *οικονομική, κοινωνική και πολιτική σταθερότητα* στο κράτος τους. Το θέμα όμως ήταν ποιο κράτος; Αυτό που ορίζονταν στα γεωγραφικά όρια της τότε *Γερμανίας*; Ή ένα κράτος το οποίο είχε ως στόχο την κατάληψη της *Ευρώπης*, της *ΕΣΣΔ* και άλλων τοποθεσιών *καίριων* για τους *Ναζί*; *Ρατσιστικοί νόμοι* όπως αυτός της *Νυρεμβέργης* του 1935 έκαναν την ζωή των Εβραίων δύσκολη καθώς και άλλων μειονοτήτων. Δεν έγιναν όμως αντιληπτές οι προθέσεις του *Χίτλερ* από τους ηγέτες της υπόλοιπης *Ευρώπης* για το τι επρόκειτο να γίνει στην συνέχεια τον *Σεπτέμβριο* του 1939.

Ο Χίτλερ χαιρετίζοντας τα πλήθη.

7.3 Παράλληλες ζωές

Η ζωή των Εβραίων της Κέρκυρας παρουσίαζε ομοιότητες με αυτές των εβραίων της υπόλοιπης Ευρώπης. Σε *Δύση* και *Ανατολή* οι Εβραίοι ήταν διάχυτοι σε πολλά μέρη της *Γηραιάς Ηπείρου*. Όπως στην *Βαρσοβία* έτσι και στην Κέρκυρα, οι

Εβραίοι αναπτύχθηκαν *κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά και πολιτιστικά*. Ύστερα από όλα αυτά τα χρόνια *διωγμών και προστριβών*, οι Εβραίοι αφομοιώθηκαν στις *δυτικές κοινωνίες* καθώς *πολέμησαν* για τις χώρες τους κατά τον *Μεγάλο Πόλεμο*. Η γρήγορη όμως επανέναρξη των *διωγμών* με τον ερχομό των *Ναζί* οδήγησαν τα σχέδια τους σε παύση ή ως επί το πλείστον σε *ολοκληρωτικό όλεθρο*.

Υπήρχαν διαφορές, όσον αφορά την ζωή των Εβραίων μεταξύ *Δύσης και Ανατολής*. Οι Εβραίοι της *Ανατολής* που κατά κύριο λόγο ζούσαν σε *Σοβιετικές Δημοκρατίες* ήταν *πιο συντηρητικοί στα ήθη τα έθιμα και τις παραδόσεις τους*, ενώ της *Δύσης* με τον αέρα που απέπνεε ο *καπιταλισμός* ήταν κάπως *πιο ελαστική* η καθημερινότητα. Τα κύματα μετανάστευσης που οδηγήθηκαν σε αυτά τα μέρη αναπτύχθηκαν *εμπορικά, οικονομικά και πολιτικά*. Μαρτυρίες αναφέρουν ότι το *Κομμουνιστικό Καθεστώς* ήταν κατά των εβραίων. Αυτές οι μαρτυρίες δεν μπορούν καν να τεκμηριωθούν αναφέρει ο ιστορικός *Albert S. Lindemann* στο έργο του *«Δάκρυα του Ησαΐ: Ο σύγχρονος αντισημιτισμός και η άνοδος των Εβραίων»* καθώς ο *Στάλιν* ήταν ένας ηγέτης ο οποίος υποστήριζε ανοιχτά πως τασσόταν κατά του *αντισημιτισμού*. Ενδεχομένως να υπήρξαν κάποια μεμονωμένα περιστατικά, αλλά αν ψυχολογηθεί η μορφή του συγκεκριμένου ηγέτη, ήταν μία προσωπικότητα η οποία είχε πολλούς εχθρούς και μάλιστα μεμονωμένους, όπως ο *Τρότσκι* ο οποίος ήταν Εβραίος και εσωκομματικός του αντίπαλος. Επομένως δεν μπορεί να τεκμηριωθεί ο *αντισημιτισμός* που ενδεχομένως μπορεί να τον διακατείχε, και δεν μπορούν να τεκμηριωθούν εγκλήματα τα οποία διαπράχθηκαν προς Εβραίους ως *αντισημιτικά*, ίσως μπορούν να οριστούν ως *«εχθρός του κόμματος»*. Ο *Στάλιν* είχε το εξής χαρακτηριστικό, δεν του άρεσε καμία ομάδα, και αυτό το αναφέρει η κόρη του *Σβετλάνα*, για αυτό ίσως δεν μπορεί να καταστεί σαφές το *μίσος* κατά των Εβραίων. Στην αντίθετη περίπτωση ο *Χίτλερ* ήταν ο κύριος εκφραστής της ιδέας αυτής και το έδειχνε αυτό καθαρά με τα *λόγια* του και τις *πρακτικές* του.

Επίσης πολλοί από τους Εβραίους ήταν αυτοί οι οποίοι επέλεξαν την *ΕΣΣΔ* για να ζήσουν, όταν ξεκίνησε η εισβολή το 1939 στην *Πολωνία*. Μία εισβολή η οποία είχε δύο μέτωπα, ένα το *ανατολικό* από την *ΕΣΣΔ* και ένα από την *δύση* με τους *Ναζί*. Δεν είναι τυχαίο πως η εισβολή του *Χίτλερ* ξεκίνησε από την *Πολωνία*. Η *Βαρσοβία* αποτελούσε ένα μεγάλο Εβραϊκό κέντρο, στο οποίο Ιουδαίοι και Χριστιανοί συνυπήρχαν, με την μειονότητα να μην έχει πολλές επαφές με τους Χριστιανούς. Κατά αυτόν τον τρόπο μπόρεσαν να *εδραιωθούν* στα *μεσαία* και τα *ανώτερα*

στρώματα. Ο *ρατσισμός* εναντίον τους είχε επιστρέψει και αυτό τους οδήγησε σε νέα κύματα μετανάστευσης στην *Αμερική*. Όσοι πρόλαβαν να φύγουν σώθηκαν, πολλοί όμως ήταν αυτοί οι οποίοι παρέμειναν στις πόλεις μη πιστεύοντας σε αυτά που έπονταν, ελπίζοντας πως θα έσωζαν τις περιουσίες τους και τις ζωές τους. Με τον ερχομό του *Ναζισμού* τα *όνειρα* τους και οι *φιλοδοξίες* τους χάθηκαν μαζί με τις ζωές τους.

Το γεγονός ότι γίνεται αναφορά στην εργασία για τις παράλληλες ζωές, είναι σημαντικό. Αν παρατηρήσει κανείς την πορεία του φύλου από την αρχαιότητα μέχρι και το 1945 θα σκεφτεί πως σε κάθε μέρος το οποίο υπήρξε η παρουσία του, *κυνηγήθηκε, χτυπήθηκε, δολοφονήθηκε* αλλά και *προόδευσε*. Ο Εβραίος της Κέρκυρας με τον Εβραίο της Βαρσοβίας δεν διαφέρουν σε τίποτα. Τόσο μακριά αλλά συνάμα και τόσο κοντά, πορείες οι οποίες *ναι* είναι παράλληλες, αλλά συγκλίνουν σε αρκετά σημεία. Η *οικονομική άνοδος* ήταν ένα από τα κοινά χαρακτηριστικά τους, όπως και η *αγάπη* τους για τα *κοινωνικά*, χαρακτηριστικό το οποίο υπήρχε στην πόλη της Κέρκυρας. Γεγονότα, όπως τα *Πογκρόμ*, ανεξαρτήτως ηγεσίας ήταν επίσης κάτι το οποίο ένωνε το στοιχείο αυτό, *προσωπικότητες* στον χώρο της *τέχνης* και των *γραμματών* ήταν κάτι το οποίο μπορούσαν να πουν ότι είχαν κοινά σημεία. Ο τρόπος ζωής τους, τα *γκέτο*, όλα αυτά δεν μπορούν να αποσιωπηθούν και να μην αναφερθούν. Άμα αναλογισθεί κανείς ότι οι άνθρωποι αυτοί είχαν ακόμη και κοινό θάνατο, τότε θα καταλάβει πραγματικά κάποιος πως οι ζωές ήταν παράλληλες αλλά και τόσο συγκλίνουσες. Επομένως *ναι*, είναι σημαντικό να αναφερθεί η εικόνα των Εβραίων του εξωτερικού για να αποκαλυφθεί και να συγκριθεί η εικόνα του Εβραίου της Κέρκυρας.

Εβραίοι της Γαλλίας, μία καθημερινή ζωή.

8. Είδος προς εξαφάνιση

8.1 Aktion T4

Η επιχείρηση *Aktion T4* πρόκειται για το σχέδιο εξολόθρευσης των Εβραίων, των *Τσιγγάνων* και των *AMEA*. Με την κατάκτηση της *Ευρώπης* οι *Ναζί* έβαλαν τα θεμέλια για την επίτευξη του μεγάλου τους σκοπού. Να αποτελέσουν οι Εβραίοι *είδος προς εξαφάνιση*. Όσο περνούσε ο καιρός μηχανεύονταν διάφορα μέσα και τρόπους ώστε να μπορέσουν να τους εξοντώσουν. Θεώρησαν πως σκοτώνοντας τους στα σπίτια τους θα προκαλούσε τις διεθνείς αντιδράσεις των υπόλοιπων χωρών. Τα μεγαλύτερα στρατόπεδα συγκέντρωσης υπήρχαν στην *Ανατολική Ευρώπη*, με το πιο διάσημο να αποτελεί το *Auschwitz Birkenau*, και αυτά της *Treblinka* και του *Dachau*, στρατόπεδα στα οποία οι Εβραίοι μεταφέρονταν από τα γκέτο σε αυτά με το πρόσχημα πως θα δούλευαν για την *Γερμανική βιομηχανία*. Η ποθητή από τους *Ναζί* επιχείρηση ονομάστηκε *Aktion T4* με πρωτεργάτη της τον αρχηγό των *SS* και σημαντική μορφή του κόμματος *Heinrich Himmler*, ο οποίος σε δήλωσή του ανέφερε

πως «έχουμε το ηθικό δικαίωμα να σκοτώνουμε ανθρώπους που θέλουν να μας σκοτώσουν».

Μία φράση η οποία αποτέλεσε σημείο αναφοράς για τους *Ναζί* εκείνης της εποχής, αλλά και για ομοϊδεάτες των μετά τον πόλεμο χρόνων, καθώς συνέχιζαν να σκοτώνουν Εβραίους και άλλες μειονότητες. Μέχρι και σήμερα αποτελεί μία φράση η οποία μπορεί να εμπνεύσει *ακροδεξιά* στοιχεία της σύγχρονης εποχής. Αφού οι *Ναζί* είχαν καταλάβει όλη την Ευρώπη και τους σιδηρόδρομους μπορούσαν να θέσουν σε άμεση λειτουργία το σχέδιο *εξόντωσης* των Εβραίων. Η *μεταφορά* τους στα *στρατόπεδα* ήταν εύκολη και εκεί οι Ιουδαίοι θα συναντούσαν κάτι με το οποίο δεν πίστευαν πως θα αναμετρηθούν. Σαφώς όλες αυτές οι πρακτικές αφορούσαν όλους τους Εβραίους της *Γερμανικής κατοχής*. Οι Εβραίοι της Κέρκυρας, δεν αποτέλεσαν κανόνα εξαίρεσης, όπως έγινε κάποτε υπό της Ενετικής αρχής, επομένως το μαρτύριο τους και η κόλαση τους ήταν πλέον στο νησί το έτος 1943 με τον ζυγό της *σβάστικας* στις ζωές τους.

8.2 Το μαρτυρικό στρατόπεδο

Το *Auschwitz Birkenau* αποτέλεσε το βασικό στρατόπεδο *εξόντωσης* της *ναζιστικής μηχανής*. Στην συγκεκριμένη κατασκήνωση έγιναν πειράματα με το χημικό *Zyklon B* το οποίο είναι εντομοκτόνο και οι *Ναζί* το χρησιμοποιούσαν για την *απολύμανση του ιματισμού τους*. Το *Zyklon B* αποτέλεσε το βασικό στοιχείο *εξόντωσης* των Εβραίων. Η διαδικασία ήταν η εξής. *Τρένα με βαγόνια* τα οποία ήταν διαμορφωμένα για την μεταφορά *εμπορικών προϊόντων*, μετέφεραν στο εσωτερικό τους στοιβαγμένους Εβραίους οι οποίοι σε ένα μεγάλο ταξίδι προς το στρατόπεδο είτε προσπαθούσαν να επιβιώσουν είτε δεν άντεχαν. Όταν τα τρένα έφταναν, οι *ιατροί Ναζί* ξεκινούσαν την διαδικασία της *διαλογής*. Χώριζαν τους *άντρες από τις γυναίκες*, καθώς και τα *παιδιά από τις μάνες*. Οι *υγιείς* θα μεταφέρονταν σε *στρατώνες* για να ξεκινήσουν να *δουλεύουν στα καταναγκαστικά έργα*, και οι *ασθενείς ή όσοι δεν μπορούσαν να εργαστούν* θα *πήγαιναν αμέσως στα κρεματόρια*. Αφού οι κρατούμενοι τελείωναν την καταναγκαστική εργασία τους οδηγούνταν σε έναν *θάλαμο* με το *πρόσχημα πως έπρεπε να απολυμανθούν*. Μαζεμένοι μέσα σε αυτόν τον *θάλαμο* ξεκινούσε μία διαδικασία *απελευθέρωσης του εντομοκτόνου από αγωγούς για δύο περίπου ώρες*. Ο χρόνος αυτός ήταν ήδη αρκετός ώστε να *εξοντωθούν* οι Εβραίοι.

Ακολουθούσε ο θάνατος, και από εκεί και πέρα ο τρόπος ταφής ο οποίος έμεινε ιδιαίτερα γνωστός στο μαρτυρικό στρατόπεδο του Auschwitz. Τα θύματα μέχρι το 1942 θάβονταν σε ειδικά διαμορφωμένους λάκκους οι οποίοι γέμιζαν με εκατοντάδες πτώματα. Από το 1942 και μετά ξεκίνησαν να καίγονται σε ειδικά διαμορφωμένους φούρνους. Από τον τρόπο που οδηγούνταν στα κρεματόρια μέχρι και την στιγμή της ταφής, η απορία είναι η εξής. Πως ένας ανθρώπινος νους σκέφτηκε όλο αυτό το σχέδιο; Το γιατί; Το γιατί είναι εμφανές. Ο αντισημιτισμός, το αρρωστημένο μυαλό, η ψυχοπάθεια, και η μόλυνση της γερμανικής ψυχής από τον ρατσισμό οδήγησε στο να διαπραχθεί το μεγαλύτερο έγκλημα. «Δεν ήξερα» έλεγαν οι Γερμανοί πολίτες. Ποτέ κανείς δεν ξέρει τίποτα. Κανείς δεν ήξερε ότι οι στολές που φορούσαν τα παιδιά τους για να φέρουν τα χρώματα των Ναζί και να σκοτώσουν τον εχθρό, ήταν φτιαγμένες από τρίχες Εβραίων. «Δεν ήξερα». Ποτέ κανείς «δεν ξέρει», αυτό το «δεν ήξερα» οδήγησε 3.000.000 ψυχές στα κρεματόρια της ναζιστικής Γερμανίας την οποία οι Γερμανοί πολίτες έχτισαν μαζί με τον Χίτλερ. Αλλά «ΔΕΝ ΉΞΕΡΑ».

Στο Birkenau, στο Chelmnό, στην Treblinka, στο Dachau, το Mauthausen προσπάθησαν να βάλουν ένα τέλος στην ύπαρξη του Εβραϊσμού και των άλλων μειονοτήτων, εκεί δόθηκε η εντολή, σε αυτά τα μέρη να οδηγηθούν αθώοι σε έναν μαρτυρικό θάνατο. Μαζί με αυτούς και Εβραίοι της Κέρκυρας, που αποτέλεσαν θύματα του «δεν ήξερα». Όσον αφορά τους υπόλοιπους Εβραίους της χώρας οδηγήθηκαν και αυτοί σε ένα από τα πολλά στρατόπεδα συγκέντρωσης, κατά κύριο λόγο στο Birkenau. Έλληνες Εβραίοι συνέβαλαν στην εξέγερση του Sonderkommando στο Auschwitz τον Οκτώβριο του 1944. Επιζώντες επιβεβαιώνουν πως συμμετείχαν πράγματι έλληνες Εβραίοι στην ανατίναξη του κρεματόριου III. Πέθαναν τραγουδώντας τον εθνικό ύμνο. Επίσης Θεσσαλονικείς Εβραίοι οδηγήθηκαν από το Auschwitz στην Βαρσοβία για να καθαρίσουν τα συντρίμια από την εξέγερση στο γκέτο της πολωνικής πρωτεύουσας. Μερικοί από αυτούς συμμετείχαν αλλά εξοντώθηκαν. Όσοι επέζησαν οδηγήθηκαν στο Mauthausen. Η συνεισφορά των Ελλήνων Εβραίων ήταν μεγάλη και δεν γίνεται να μην αναφερθεί στην έρευνα. Ανεξαρτήτως του τόπου δράσης τους. Ήταν όλοι μαζί σε ένα μακρινό ταξίδι προς τον θάνατο.

8.3 Η μηχανή θανάτου στην Κέρκυρα

²⁸Κατά τα χρόνια του *Β Παγκοσμίου Πολέμου* η κοινότητα αριθμούσε 2.000 κατοίκους. Στις περιοχές που υπήρχε η *ιταλική κατοχή* υπήρχε ηρεμία όσον αφορά τα αντισημιτικά γεγονότα. Από τις 27 Σεπτεμβρίου του 1943 μία νέα μέρα ξεκίνησε για τις ζωές των Εβραίων του νησιού. Η *Ιταλία* συνθηκολόγησε με τις συμμαχικές δυνάμεις έχουν εξοντώσει έναν ισχυρό σύμμαχο του άξονα. Τότε οι *Ναζί* κατέλαβαν τις *ιταλικές περιοχές*, και ξεκίνησαν το σχέδιο εξόντωσης των Εβραίων. Παράλληλα η επιχείρηση «*Τελική Λύση*» με ηγέτη της τον *Reinhard Eugen Tristan Heydrich* και ψευδώνυμο του «*το ξανθό κτήνος*» ήταν σε εξέλιξη.

Η δράση των *Ναζί* για την ελληνική επικράτεια είχε ξεκινήσει τον *Μάρτιο* του 1943 αλλά στην Κέρκυρα ξεκίνησε με μία καθυστέρηση *δύο μηνών*, πιθανολογείται όπως μας ενημερώνει η *Μαρία Καβάλα* πως, αιτία της καθυστέρησης ήταν τα οργανωτικά ζητήματα των *Ναζί* και οι εξελίξεις του πολέμου. Σαφώς η επιχείρηση αυτή έπρεπε να ολοκληρωθεί ακόμα και αν οι *Ναζί* ξεκινούσαν να χάνουν έδαφος. Το 1943 αποτελεί ένα κομβικό σημείο για την εξέλιξη του πολέμου, χωρίς όμως να χάνεται ο στόχος της εξόντωσης των εβραίων. Κατά την προέλαση των *συμμάχων* στην *Ρώμη* εξέδωσαν *διαταγή* πως όλοι οι Εβραίοι έπρεπε να παραμείνουν στα σπίτια τους. Κατά την διάρκεια αυτών των μηνών οι διακεκριμένες προσωπικότητες της κοινότητας υφίσταντο τον *εξευτελισμό* των SS. ²⁹Γνωστό είναι το παράδειγμα του *αρχираβίνου Ιακώβ Ναχαμά* ο οποίος δέχθηκε *εξευτελισμό* από διοικητή των SS όπως μας ενημερώνει το *περιοδικό Χρονικά του ΚΙΣ* στο τεύχος 20 του 1979. Πιο συγκεκριμένα οι *Ναζί* υποχρέωναν τον *αρχираβίνο* να στέκεται όρθιος στην αίθουσα του λουτρού του διοικητή των *Ναζί*, ώστε όταν θα τελείωνε να του παρέδιδε τα *παππούτσια* και την *πίπα* την οποία κάπνιζε. Αντίστοιχες καταστάσεις είχαν βιώσει και άλλα μέλη της κοινότητας. Μέσα σε αυτό το κλίμα είναι γνωστό ότι επικράτησε και ένα κύμα από *δοσίλογους*, οι οποίοι δεν δίσταζαν να καταδίδουν τους συμπολίτες τους. Οι *δοσίλογοι* ήταν μέσα στην *Ελληνική διοίκηση*. Δεν υπάρχει κάτι το οποίο πρέπει να εκπλήσσει τους αναγνώστες αυτής της μαρτυρικής ιστορίας, καθώς από μόνος του ο *δήμαρχος Κερκύρας* εξέδωσε την *παραπάνω προσβλητική ομιλία*. Στις 9 Ιουνίου του 1944, οι *Ναζί* ξεκίνησαν να συγκεντρώνουν τους Εβραίους στην πλατεία

²⁸ Μ. Καβάλα, *Η καταστροφή των εβραίων της Ελλάδας (1941-1944)*, Αθήνα 2015.

²⁹ «Ο διωγμός των Εβραίων της Κερκύρας από τους Ναζί» *Χρονικά* 20 (1979), σελ. 20-21.

Στρατού, κάτω από το *Νέο Φρούριο*. Οι Εβραίοι περικυκλώθηκαν από την Ελληνική *χωροφυλακή*, η οποία υπάκουε στις διαταγές των SS, μέσα σε αυτό το κλίμα ο κλοιός της αστυνομίας έσφιγγε. Στις εννέα οι σειρήνες της πόλη ήχησαν και τα συμμαχικά αεροπλάνα ήταν έτοιμα για βομβαρδισμό. Οι όμηροι ζήτησαν να βρουν ένα καταφύγιο, οι Ναζί το αρνήθηκαν πυροβολώντας στον αέρα με σκοπό να τους κάνουν να σωπάσουν, έμειναν στο ίδιο σημείο δίχως να μπορέσουν να κρυφτούν.

Μετάπειτα τους μετέφεραν στο *Παλαιό Φρούριο*, όπου άρπαζαν οποιοδήποτε προσωπικό αντικείμενο κουβαλούσαν επάνω τους, καθώς και κλειδιά από τις ακίνητες περιουσίες τους. Οι περιουσίες αυτές πουλήθηκαν αμέσως μέσω δημοπρασιών σε χριστιανούς, που πάντοτε είχαν την πρόθεση να αρπάξουν τα υπάρχοντα των εβραίων. Επίσης οι δημοπρασίες ήταν ένα μέσο *συντήρησης* για τον *Ναζιστικό στρατό του Χίτλερ*. Σε πηγές αναφέρεται πως όσοι μπόρεσαν να ξεφύγουν ήταν περίπου 200 άνθρωποι, που κατέφυγαν στα *χωριά* της Κέρκυρας.³⁰ Ο δρόμος προς το *Birkenau* ήταν μακρύς. Οι πρώτοι Εβραίοι που αναχώρησαν από την Κέρκυρα για το μαρτυρικό στρατόπεδο ήταν στις *11 Ιουνίου του 1944*, *τριακόσιες γυναίκες* με μερικές *μαίες* σάλπαραν με ένα *καΐκι* για την *Ηγουμενίτσα* και από εκεί στην *Αθήνα* με *ναζιστικά φορτηγά*. Στις *14 Ιουνίου* οι *άνδρες* με τις *γυναίκες* που έμειναν πίσω *σαλπάρουν* μέσα σε *ζεγάρια* *μαουνών* οι οποίες ήταν *δεμένες* σε ένα *πλοίο*, έφτασαν στην *Λευκάδα*. Οι κάτοικοι του νησιού υποδέχτηκαν τους Εβραίους δίνοντας τους *φαγητό*, *νερό* και *άλλα απαραίτητα αγαθά*. Μαρτυρία αναφέρει πως ένας *παππας* προσέφερε ένα *τσιγάρο* σε έναν *εβραίο*. Στρατιώτης των SS παρακολούθησε το τι γινόταν μεταξύ των ανδρών, πήρε το *τσιγάρο*, το *πάτησε* με την *μπότα* του, *υποχρέωσε* τον *αιχμάλωτο* να *σκύψει* και τον *πυροβόλησε* *μπροστά* σε *όλους*. Μία μικρή *παρένθεση* θα ήταν *χρήσιμη* σε αυτό το σημείο. Δύο *τοπικές κοινότητες*, *Λευκάδα* και *Κέρκυρα*, *απαρτίζονταν* από *Χριστιανικούς πληθυσμούς*. Στην πρώτη περίπτωση η οποία *εξετάζεται*, *παρατηρείται* *ανέκαθεν* η *καχυποψία* και το *μίσος* κατά του Εβραίου, λόγω *ζητημάτων* τα οποία *αναφέρθηκαν* *παραπάνω*. Δεν *χάθηκε* ούτε *λεπτό* από *Ναζί* και *Χριστιανούς* να *έρθουν* σε *επαφή* και να *εκμεταλλευτούν* με *έμμεσο* ή με *άμεσο τρόπο* τους Εβραίους. Στην *Λευκάδα* έγινε το *αντίθετο*. Το γεγονός πως *έσπευσαν* να *βοηθήσουν* *ξέροντας* πως οι *άνθρωποι αυτοί* ήταν *σίγουρο* ότι δεν θα *ζούσαν*, *δείχνει* την *αλληλεγγύη των λαών*, την *συμπόνια* και

³⁰ “Ο διωγμός των Εβραίων της Κέρκυρας από τους Ναζί” *Χρονικά* 20 (1979), σελ. 20-21.

την σύμπνοια που πρέπει να δείχνουν όλοι προς τους συνανθρώπους τους χωρίς εξαιρέσεις.

Αφού έμειναν δύο μέρες στην Λευκάδα οι Εβραίοι μεταφέρθηκαν στην Πάτρα, όπου εκεί περίμενε ο Ερυθρός Σταυρός μοιράζοντας τους αγαθά και μετά με πλοίο κατέληξαν στον Πειραιά. Η βία ξεκινά ξανά εναντίον τους καθώς τους ξυλοκόπησαν με την δικαιολογία πως δεν αποκαλύφθηκαν αμέσως στους Ναζί. Τους πήραν και τα τελευταία προσωπικά αντικείμενα τα οποία είχαν μαζί τους. Έμειναν για λίγες μέρες στο Χαϊδάρι, από εκεί τους φόρτωσαν στα τρένα του θανάτου, τα οποία παλιότερα προορίζονταν για την μεταφορά ζώων και εμπορευμάτων. Ανάμεσα στους 1.800 Εβραίους φορτώθηκαν και 575 εβραίοι από το Χαϊδάρι. Τα βαγόνια χωρούσαν το πολύ 70 άτομα. Στις 20 Ιουνίου του 1944 ξεκίνησαν από τον σταθμό Λαρίσης με μοναδικό εφόδιο τους κάποια κρεμμύδια που τους πέταξαν πριν την αναχώρηση. Ακολούθησαν εννέα μέρες εξαθλίωσης, με την ένατη να σηματοδοτεί την άφιξη τους στο Άουσβιτς. Μέσα σε αυτά τα τρένα πολλοί ήταν οι Εβραίοι που έχασαν την ζωή τους από ασυμία, κακουχίες και άλλα δεινά. Η εξόντωση τους ήταν άμεση. Από τους 1.800 οι 200 πήγαν στα έργα και τους δρόμους για καταναγκαστική εργασία και οι 1.600 στους θαλάμους του Zyklon B. Οι Έλληνες Sonderkommando οι οποίοι δούλευαν στους φούρνους, ανέφεραν σε μαρτυρίες τους πως δεν άγγιζαν τα νεκρά σώματα των Ελλήνων Εβραίων καθώς θεωρούνταν Ιερά Φρίκη.

³¹Είναι λογική η γρήγορη εξόντωση των Εβραίων της Κέρκυρας, και αυτό όχι σαφώς εξαιτίας της φυλής τους, αλλά λόγω της καθόδου που γνώριζε ο Χιτλερικός στρατός. Με τον Κόκκινο Στρατό να προελαύνει με πίστη και θάρρος προς το Βερολίνο, και τους υπόλοιπους από την Δύση, οι Ναζί είχαν βαλθεί να εκπληρώσουν τον στόχο του Ολοκαυτώματος. Κατά το τέλος του πολέμου οι Εβραίοι εξοντώνονταν σε μεγαλύτερες μάζες απ' ότι τα πρώτα χρόνια. Οι Εβραίοι της Κέρκυρας δυστυχώς ήταν μία από τις ομάδες που πρόλαβε να εξοντωθεί κατά αυτό τον τρόπο. Τι απέγιναν όμως οι 100 από τους 200 που έφυγαν για καταναγκαστικά έργα; Το περιοδικό Χρονικά αναφέρει στο τεύχος 20 του 1979, πως όσοι επέστρεψαν στην Κέρκυρα διηγήθηκαν την ιστορία των 100 αυτών ανδρών. Ξεκίνησαν για τα κρεματόρια μαζί με μία ομάδα τσιγγάνων, και δίχως την παραμικρή αντίσταση ήξεραν

³¹ "Ο διωγμός των Εβραίων της Κέρκυρας από τους Ναζί" Χρονικά 20 (1979), σελ. 20-21.

πως είχε έρθει η ώρα τους να αντικρίσουν τους θαλάμους, ξαφνικά όμως μία διαταγή άλλαξε την μοίρα τους και οι 100 αυτοί άνδρες σώθηκαν την ημέρα εκείνη καθώς οδηγήθηκαν ξανά στο στρατόπεδο. Σήμερα οι εναπομείναντες Εβραίοι της Κέρκυρας είναι ελάχιστοι και αποτελούν απόγονοι των Εβραίων που επέστρεψαν. Από τα σημαντικά κτήρια της συνοικίας διατηρείται η μία από τις δύο *Συναγωγές*.

Το συμπέρασμα είναι σίγουρα θλιβερό. Συνολικά πρόκειται για μία γενοκτονία η οποία τελέστηκε σε διάφορα μέρη της Ευρώπης. Σε αυτή την γη, γεννήθηκαν γενεές ανθρώπων μαζί με εγκληματίες, από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα. Διαπράχθηκαν εγκλήματα *στυγνά* και *τρομερά*. Ο λόγος που ο *Χίτλερ* και η *αυλή* του αποτελούν τους *μεγαλύτερους εγκληματίες της ιστορίας*, είναι αυτός. Πολλές φορές έχει ακουστεί η εξής φράση «γιατί οι άλλοι είναι καλύτεροι;» Η απάντηση είναι *ΟΧΙ* γιατί δεν έκαναν λιγότερα εις βάρος των λαών τους ή άλλων λαών, αλλά δεν μπορούν να καθοριστούν ως οι μεγαλύτεροι εγκληματίες λόγω του *ΤΡΟΠΟΥ* που ενέργησαν. Το να συγκεντρώνει κάποιος *μάζες σε αχανείς εκτάσεις* λεγόμενα ως *στρατόπεδα συγκέντρωσης ή γκούλαγκ* το έκαναν και άλλοι «ηγέτες» εκείνης της εποχής ή και μεταγενέστερων. *ΑΛΛΑ* το να σκοτώνει κάποιος *μάζες σε θαλάμους αερίων, να ανοίγει λάκκους, ή τα μετέπειτα χρόνια να τους ΚΑΙΕΙ σε ΦΟΥΡΝΟΥΣ*, είναι κάτι το οποίο ο υγιής άνθρωπος νους δεν μπορεί να το αντιληφθεί. Αποτελεί το μεγαλύτερο έγκλημα όλων μα όλων των εποχών, αποτελεί η *μεγαλύτερη φρικαλεότητα που υπέστη ποτέ το ανθρώπινο είδος*. Γι' αυτό και ο *Χίτλερ με τον Ναζισμό του* αποτελούν η *κορωνίδα ΟΛΩΝ των εγκληματιών*. Φράσεις για «σαπούνια» ακούγονται σήμερα από στόματα ομοϊδεατών του *Χίτλερ*. Στόματα τα οποία πολλοί τα *ορέγονται*, και άλλοι τα *αποστομώνουν με διάφορους τρόπους*. *ΠΟΤΕ ΞΑΝΑ ΦΑΣΙΣΜΟΣ* λένε οι αλληλέγγυοι τούτου εδώ του κόσμου, *ΤΣΑΚΙΣΤΕ ΤΟΝ ΦΑΣΙΣΜΟ* φωνάζουν στους δρόμους νέοι και νέες, άνθρωποι των γραμμάτων και των τεχνών, εργάτες και εργάτριες του κόσμου, γιατί γνωρίζουν πως το *φίδι με το όνομα Ναζισμός* έχει *ξυπνήσει ξανά, με σκοπό να επαναλάβει την ιστορία και να κερδίσει ξανά ότι δεν μπόρεσε τότε*. *Ζουν ανάμεσα σε δημοκρατικούς πολίτες. Αθώους και αθώες με στόχο να ξεπλύνουν τα χέρια του ηγέτη τους*. Η απάντηση όμως πρέπει να είναι *ΟΧΙ* μέσα από την *μνήμη των Εβραίων Κερκυραίων, των Εβραίων που έζησαν και υπέστησαν όλα τα βάσανα του Ναζισμού*. Η απάντηση πρέπει να είναι *ΟΧΙ* μέσα από την *μνήμη των ανθρώπων που έχασαν άδικα την ζωή τους στο Birkenau, στο Chelmno, στην Treblinka, στο Dachau, το Mauthausen και άλλα μέρη του κόσμου*. Το *ΟΧΙ των λαών* πρέπει να είναι *ηχηρό*

γιατί μόνο έτσι μπορούν να ζήσουν οι ένοικοι αυτού του κόσμου σε μία κοινωνία, με δικαιώματα, δημοκρατία, αλληλεγγύη, ανεξιθρησκία, χωρίς φυλετικές διακρίσεις κ.α. Να θυμόμαστε τους νεκρούς του Ολοκαυτώματος κάθε χρόνο στις 27 του Γενάρη που έχει οριστεί ως Διεθνής Ημέρα κατά του Ολοκαυτώματος. Να θυμόμαστε τους νεκρούς, γιατί μόνο έτσι μπορούν και ζουν.

Μνημείο Ολοκαυτώματος στην Κέρκυρα.

9. Κριτική προσέγγιση και παρουσίαση

Στο παρόν κεφάλαιο της εργασίας θα υπάρξει η κριτική προσέγγιση της βιβλιογραφίας, και η παρουσίαση των έργων. Οι πηγές οι οποίες έχουν χρησιμοποιηθεί στον αριθμό τους είναι οκτώ. Ιδιαίτερα σημαντικές καθώς παρουσιάζουν διάφορες πτυχές του θέματος που πραγματεύεται η έρευνα. Η εργασία ξεκινάει όπως παρατηρείται στην εισαγωγή με μία γρήγορη αναδρομή της ιστορίας. Έργα όπως αυτά του Κώστα Δαφνή με το *οι Ισραηλίτες της Κέρκυρας, χρονικό επτά*

αιώνων, του Ιωάννη Ρωμανού με το έργο, *Η Εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας* μέχρι και του Σώζοντος Θωμόπουλου με την *Ελληνική εβραϊκή βιβλιογραφία*, αποτελούν βασικές πηγές για τις πηγές που χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα. Το θέμα της Εβραϊκής συνοικίας της Κέρκυρας, είναι λίγο δύσκολο να μπορέσει να αναπτυχθεί. Καθώς η συνοικία ναι, ήταν γνωστή και γράφτηκαν κάποια σημαντικά γεγονότα, αλλά η βιβλιογραφία για Εβραϊκές συνοικίες άλλων πόλεων, όπως της Θεσσαλονίκης σαφώς ποικίλει. Όλες οι πηγές αναφέρουν τον ίδιο κορμό, δηλαδή την ιστορία. Άλλες είναι λεπτομερέστερες, και άλλες πιο ελλείπεις. Ο αποθησαυρισμός της πληροφορίας όσον αφορά το συγκεκριμένο θέμα αποτελεί περίπλοκη υπόθεση, καθώς μέσα από όλες αυτές τις πηγές ο ερευνητής πάντοτε ψάχνει να βρει το κάτι παραπάνω. Αυτό σαφώς δεν σημαίνει πως η έρευνα δεν είναι ουσιώδης, ακόμα και με την αναπαραγωγή της ίδια πληροφορίας με διαφορετικό πάντα τρόπο, καθώς οτιδήποτε γράφεται και δημοσιεύεται αποτελεί ακόμα έναν λίθο για την βιβλιογραφία και τους μελλοντικούς ερευνητές.

9.1 Το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων

Το πρώτο τεκμήριο που χρησιμοποιήθηκε, ονομάζεται Το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων μνημεία και μνήμες, ένα συλλογικό έργο το οποίο φιλοτεχνήθηκε από την Εβραϊκή Νεολαία Ελλάδος, και τον συγγραφέα Μενεξιάδη Αλέξιο. Εκδόθηκε το 2007 από την Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς στην Αθήνα. Πρόκειται για ένα σημαντικότατο αλλά και χρήσιμο τεκμήριο, καθώς περιγράφει σύντομα και περιεκτικά την Εβραϊκή παρουσία στις εκάστοτε ελληνικές περιοχές. Ξεκινά από τις απαρχές των συνοικιών και καταλήγει μέχρι και το κομβικό σημείο του Ολοκαυτώματος. Ουσιαστικά το έργο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένας γεωγραφικός και ιστορικός χάρτης των εβραίων της χώρας, που παρουσιάζει όχι μόνο την ιστορία αλλά και τα μνημεία που προσφέρονται στην μνήμη όλων των θυμάτων.

Ένας ιστορικός οδηγός ο οποίος παραμένει αναλλοίωτος από το 2007 μέχρι και σήμερα. Το συλλογικό αυτό έργο αποτέλεσε η περίληψη της έρευνας καθώς εν τάχει παρουσιάζει όπως αναφέρθηκε την ζωή των ελλήνων Εβραίων της Κέρκυρας ανά τους αιώνες μέχρι το τέλος της και το σήμερα. Ένα βιβλίο το οποίο μπορεί να διαβαστεί από όλους, ερευνητές και μη εμπλεκόμενους στον χώρο του Εβραϊσμού ή

απλώς ενδιαφερόμενους, που νοιάζονται πραγματικά για το τι διαπράχθηκε εκείνα τα μαρτυρικά χρόνια από την Ναζιστική Γερμανία. Ένα τεκμήριο «ταξίδι» που αναδεικνύει την ιστορική και την πολιτισμική σημασία του Εβραϊσμού από τις μεταναστεύσεις μέχρι και το Ολοκαύτωμα. Τέλος γνωστοποιεί στους αναγνώστες μεταγενέστερα αλλά και παλαιότερα μνημεία του Εβραϊκού πολιτισμού στις Ελληνικές περιοχές.

9.2 Η καταστροφή των Εβραϊκών κοινοτήτων της Ελλάδας (1941-1944)

Η συγκεκριμένη διδακτορική διατριβή με συγγραφέα την Καβάλα Μαρία αποτέλεσε το PhD της ιστορικού και πρόκειται για μία σημαντικότερη έρευνα στο τομέα του Εβραϊκού στοιχείου στην Ελλάδα. Μία έρευνα βασιζόμενη σε πλούσια βιβλιογραφία, η οποία εκτείνεται σε όλες τις περιοχές που έζησαν οι Εβραίοι της Ελλάδος. Με σημαντικότερη την περιγραφή της ζωής των Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Κεφάλαια που αναλύουν την ιστορία και τον τρόπο ζωής των Εβραίων της συμπρωτεύουσας μέχρι και το σήμερα. Από την Μακεδονία στην Ήπειρο και την Θεσσαλία, μετέπειτα στην Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο, η Καβάλα προσπαθεί μέσα από την έρευνα της να παρουσιάσει πτυχές του Εβραίου πολίτη στην επικράτεια του ελληνικού κράτους. Στην Κρήτη και τα Ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα όπου φτάνει στο φλέγον ζήτημα της έρευνας τα Ιόνια νησιά με αναφορές στα σημαντικά Εβραϊκά κέντρα των Επτανήσων, την Κέρκυρα και την Ζάκυνθο. Επεξηγεί τον όρο γενοκτονία, και αναφέρει την ιστορία των μαζικών εγκλημάτων, αλλά και την σημασία που έχει το Ολοκαύτωμα για τις σύγχρονες κοινωνίες του κόσμου. Αναφέρει το πώς αναπτύχθηκαν οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης εμπορικά, οικονομικά, θρησκευτικά, περιουσιακά αλλά και πολιτικά, με την συμμετοχή τους στα εργατικά κινήματα. Όπου καταλήγει στα μαρτυρικά γεγονότα της ιστορίας των Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Το Μαύρο Σάββατο, όπου συγκεντρώθηκαν στην Πλατεία Ελευθερίας για να επιδεχθούν τους εξευτελισμούς των Ναζί. Τις καταστροφές που δέχθηκε το ιστορικό Εβραϊκό νεκροταφείο, τον αφανισμό τους. Το πως υπήρξαν προσπάθειες για την διάσωση τους, αλλά και ποια ήταν η σχέση τους με την αντίσταση. Σύντομα και περιεκτικά περιγράφει αναλόγως την κατάσταση που επικρατούσε και στις υπόλοιπες περιοχές. Για την Κέρκυρα

αναφέρει, τις απαρχές τις συνοικίας ως και το χρονικό της καταστροφής του Εβραϊκού πληθυσμού. Αδιαμφισβήτητα πρόκειται για ένα εξαιρετικό τεκμήριο που διατίθεται στο διαδίκτυο. Καθώς δίνει στον ερευνητή να κατανοήσει πλήρως την δράση των Εβραίων στην Θεσσαλονίκη και τις υπόλοιπες περιφέρειες της Ελλάδος. Ένα τεκμήριο το οποίο και αυτό βασίζεται σε πρωτογενείς πηγές, αλλά αποδίδεται με τον δικό του μοναδικό τρόπο. Η Καβάλα Μαρία με το λεπτομερέστατο έργο της έχει αποδώσει στην ελληνική βιβλιογραφία έναν Θησαυρό για τους επερχόμενους ερευνητές αυτών των ζητημάτων.

9.3 Ιστορικές σημειώσεις για την Ισραηλιτική Κοινότητα της Κέρκυρας

Το έργο του Χαγίμ Μπεν Σαμουέλ Μιζραχή, αποτελεί μία από τις σημαντικότερες πηγές του έργου, αλλά και της Κερκυραϊκής Εβραϊκής βιβλιογραφίας. Ένα έργο το οποίο αποδίδει λεπτομερέστατα πληροφορίες για την Εβραϊκή συνοικία του νησιού. Με σημαντικό κομμάτι το πώς ήταν η διάρθρωση της πολιτικής ηγεσίας της συνοικίας, ποιες ήταν οι τελετές αλλά και πως ονομαζόταν στην εβραϊκή γλώσσα όλα αυτά τα πρόσωπα που εμπλέκονταν. Αναφορές γίνονται και για τις δύο συνοικίες. Πρόκειται για ένα τεκμήριο το οποίο δημοσιεύθηκε το 1948 με τόπο έκδοσης το νησί της Κέρκυρας. Αποτελεί μία πρωτογενή πηγή μαζί με αυτή του Ρωμανού. Ένα έργο το οποίο γράφτηκε τρία χρόνια μετά την λήξη του πολέμου, και δίνει στον ερευνητή να κατανοήσει την συνοικία σε προπολεμικό επίπεδο αλλά και μεταπολεμικό. Με αναφορές σε παραδείγματα εξευτελισμού από τους Ναζί εναντίον των Εβραίων, κατανοεί ο ερευνητής πως αυτή ήταν μόνο η αρχή για την φρίκη που επακολούθησε. Οι αρμοδιότητες και τα αξιώματα μαζί με τις τελετές που αναφέρονται, αναδεικνύουν τον τρόπο ζωής της κοινότητας, τα ήθη, έθιμα και παραδόσεις που τηρούσαν πιστά οι Εβραίοι. Ο Σαμουέλ Μιζραχή και το έργο του αποτελούν μαζί με άλλα σημαντικά τεκμήρια τον πυρήνα της Εβραϊκής Κερκυραϊκής βιβλιογραφίας, καθώς συναντάται σε πολλές μεταγενέστερες έρευνες. Ένα έργο μικρό και περιεκτικό αλλά συνάμα λεπτομερέστατο, που αποτελεί «ορόσημο» για την Εβραϊκή συνοικία.

9.4 Η Εβραϊκή συνοικία της Κέρκυρας Ιστορικά- Πολεοδομικά

Το έργο του Λεωνίδα Στανέλλου, *Η Εβραϊκή συνοικία της Κέρκυρας Ιστορικά- Πολεοδομικά* εκδόθηκε το 1991 στην Αθήνα από το ΚΙΣ. Πρόκειται για ένα τεκμήριο το οποίο εξετάζει την συνοικία ιστορικά και πολεοδομικά. Δίνει στον ερευνητή την εικόνα να αντιληφθεί την Εβραϊκή συνοικία και την διαρρύθμιση της. Αντίστοιχα το έργο του Στανέλλου γίνεται περισσότερο αντιληπτό σε ερευνητές οι οποίοι βρίσκονται στο νησί ή το επισκέπτονται για να εκπονήσουν την έρευνα τους επί του θέματος. Αναδεικνύει πτυχές της ζωής και των συνθηκών διαβίωσης των Εβραίων της Κέρκυρας. Ένα έργο το οποίο ανταποκρίνεται μέχρι και το σήμερα καθώς αναφέρονται τα μεταπολεμικά σχέδια για την ανοικοδόμηση και την διάρθρωση της συνοικίας. Ο Λεωνίδας Στανέλλος μέσα από το έργο του οδηγεί τον ερευνητή σε ένα αίσθημα να φανταστεί την συνοικία ή και να την επισκεφτεί. Το ιστορικό κομμάτι της έρευνας είναι το γνωστό κομμάτι που αναφέρουν κατά κύριο λόγο όλες οι πηγές της παρούσας εργασίας. Το έργο καθίσταται σημαντικό κατά κύριο λόγο για την περιγραφή της πολεοδομικής οργάνωσης της κοινότητας. Βασικό στοιχείο είναι ο ερευνητής να γνωρίζει την πολεοδομική διάθρωση καθώς μπορεί να συγκρίνει άλλες αντίστοιχες συνοικίες της χώρας ή και του εξωτερικού με αυτή της Κέρκυρας. Μέσα από την περιγραφή εξάγεται το συμπέρασμα του πως και γιατί έπρεπε οι Εβραίοι να αλλάζουν συνέχεια τοποθεσίες μέσα στην πόλη, ποια ήταν η ζωή τους και η ανάπτυξη τους μέσα στο Κερκυραϊκό γίνεσθαι και ποιες ήταν οι συνθήκες διαβίωσης. Όλα αυτά εξάγονται μέσα από την μορφή της συνοικίας, η οποία έδρασε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο μέσα στην διάρκεια των αιώνων. Ένα έργο σύντομο και περιεκτικό που αποδίδει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την οργάνωση και την ιστορία της κοινότητας.

9.5 Η Εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας και τα Εβραϊκά του "1891". Τα αίτια, οι διαστάσεις και η αντιμετώπιση του αντισημιτικού ξεσπάσματος

Η διπλωματική εργασία του Δημήτριου Βασιλειάδη με τόπο έκδοσης την Πάτρα αποτελεί σημαντικό έργο της παρούσας εργασίας. Στην έρευνα του Βασιλειάδη αναφέρονται σημαντικοί όροι όπως του αντισημιτισμού ο οποίος

εξελίσσεται κατά την διάρκεια των χρόνων. Στο έργο του αναφέρονται οι κυρίαρχοι της Ιόνιας νήσου και οι περίοδοι που βρίσκονταν στο νησί, σαφώς πάντα σε σχέση με την Εβραϊκή παρουσία στον χώρο του Κερκυραϊκού γίνεσθαι. Αναφέρονται όλα όσα πρέπει να γνωρίζει κάποιος για τους Εβραίους της Κέρκυρας, την σχέση που είχαν με την εκάστοτε πολιτική ηγεσία, την διαμόρφωση της και σαφώς την επαγγελματική της ανάπτυξη. Στον τομέα της επαγγελματικής δραστηριότητας δίνονται ιδιαίτερα σημαντικές και περιεκτικές πληροφορίες για την δραστηριοποίηση των Εβραίων Κερκυραίων εντός και εκτός του νησιού. Για παράδειγμα το επάγγελμα του εμπόρου ή την δραστηριότητα του έντοκου δανεισμού. Γίνεται αναφορά για σημαντικές δραστηριότητες οι οποίες οδήγησαν στην ανάπτυξη των εβραίων. Ο λόγος που γίνεται η αναφορά αυτή είναι λογικός, καθώς στις επόμενες ενότητες της διπλωματικής εργασίας αναφέρεται το σημαντικότερο γεγονός του 1891. Η διάρθρωση της έρευνας του Βασιλειάδη προσπαθεί να δείξει πως η δολοφονία ενός παιδιού δεν αποτέλεσε τον πραγματικό λόγο για το πογκρόμ που γνώρισαν τότε οι εβραίοι. Ο πραγματικός λόγος ήταν η Εβραϊκή άνθηση του νησιού σε όλο το φάσμα της ζωής. Η θρησκεία και η δολοφονία του οκτάχρονου κοριτσιού όπως αναφέρθηκε αποτέλεσε το «όμορφο περιτύλιγμα» για τον διωγμό του 1891. Για αυτό και ο Βασιλειάδης αναδεικνύει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τον αντισημιτισμό που δέχθηκαν στα σώματα αλλά και οι ψυχές των Εβραίων Κερκυραίων. Μία έρευνα εξαιρετικά ενδιαφέρουσα καθώς δείχνει όλη την πλοκή μέσα από το ανακριτικό, πολιτικό και εισαγγελικό προσκήνιο. Μία έρευνα που αδιαμφισβήτητα εξηγεί με απλή και κατανοητή γλώσσα όλα τα γεγονότα εκείνης της περιόδου.

9.6 Οι Εβραϊκές κοινότητες στα Ιόνια Νησιά κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας (13^{ος} – 18^{ος} αι.) σχέσεις συμβίωσης, εντάσεις και αποκλεισμοί

Η έρευνα της Σταυράκη Ελένη με τίτλο, *οι Εβραϊκές κοινότητες στα Ιόνια Νησιά κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας (13^{ος} – 18^{ος} αι.) σχέσεις συμβίωσης, εντάσεις και αποκλεισμοί* δημοσιεύθηκε το 2019 στην Αθήνα και αποτελεί εξίσου σημαντική όπως και αυτή του Βασιλειάδη. Η διάρθρωση της εργασίας ξεκινάει με τις περιοχές υπό την Βενετική κυριαρχία, την επεξήγηση του όρου Ιουδαϊσμός, την Εβραϊκή παρουσία από την ελληνιστική περίοδο ως και το βυζάντιο, την παρουσία τους στην

Βενετία και τις χριστιανικές περιοχές της Ευρώπης. Στο δεύτερο μέρος της αναφέρεται στην Εβραϊκή κοινότητα που εξετάζει η παρούσα έρευνα. Το ιστορικό κομμάτι είναι περίπου το ίδιο με τις άλλες πηγές που συναντώνται στην βιβλιογραφία. Από την συγκεκριμένη εργασία μπορούν να αντληθούν σημαντικές πληροφορίες για τα επαγγέλματα τα οποία ασκούσαν οι Εβραίοι της Κέρκυρας. Παρατηρείται πως σε σχέση με άλλες διπλωματικές εργασίες είναι περισσότερο λεπτομερέστατη καθώς αναφέρονται γεγονότα μέσα από τις αρχειακές πηγές. Πρόκειται για κάτι το οποίο μπορεί να κουράσει τον ερευνητή. Σαφώς όχι γιατί δεν είναι σημαντική η ιστορικότητα της λεπτομέρειας των πηγών, αλλά γιατί πολλοί ενδιαφερόμενοι αποζητούν πιο άμεσα την πληροφορία ώστε να την αποδώσουν. Η σημασία της λεπτομέρειας είναι σημαντική καθώς παρουσιάζει ακόμα περισσότερα πράγματα. Βεβαίως πρέπει να οριστεί και το τι είδους έρευνα πράττεται. Εννοείται πως μία διπλωματική εργασία θα θέλει παραπάνω επεξήγηση και λεπτομέρεια από μία πτυχιακή όπως είναι η παρούσα. Παρ' όλα αυτά η αξία της έρευνας της Σταυράκη είναι σημαντική καθώς δίνει πέρα από τις λεπτομέρειες, άξιου λόγου πληροφορίες, για την εκπόνηση άλλων μελλοντικών ερευνών επί του θέματος.

9.7 Χρονικά του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου, τεύχη 20 (1979), 93 (1987)

Σημαντικό κομμάτι της Ελληνικής Εβραϊκής βιβλιογραφίας αποτελεί το περιοδικό Χρονικά. Ένα αξιόλογο τόσο ιστορικά όσο και πολιτισμικά περιοδικό του ΚΙΣ Ελλάδος με έδρα την Αθήνα. Ένα τεκμήριο σταθμός για την Ελληνική Εβραϊκή παρουσία. Ένα περιοδικό το οποίο συνεισφέρει πολλά σε ερευνητές και ενδιαφερόμενους επί των θεμάτων αυτών. Συγκεντρώνει άρθρα και πληροφορίες με σκοπό την ανάμνηση των Ελληνικών περιοχών, που χάθηκαν αλλά και την συνεισφορά των Εβραίων στο Ελληνικό γίνεσθαι μέχρι και σήμερα. Ποικιλία θεμάτων, ποικιλία ιστοριών, από κάθε γωνία της χώρας. Από την Ρόδο, μέχρι την Αθήνα και από την Θεσσαλονίκη μέχρι την Κέρκυρα. Όσον αφορά την Κέρκυρα το ΚΙΣ αναγνωρίζει την σημαντικότερη διάσταση της συνοικίας, καθώς αποτέλεσε μία από τις μεγαλύτερες της χώρας. Το τεύχος 20 του 1979 βασίζεται σε πρωτογενείς πηγές όπως αυτή του Μιζραχή και του Ρωμανού. Δίνει στον αναγνώστη του να κατανοήσει μέσα από τα αποσπάσματα, το ποια ήταν η ζωή του Εβραίου της

Κέρκυρας από τις αρχές ως και το τέλος της συνοικίας. Αναφέρει σημαντικές προσωπικότητες του νησιού όσον αφορά τα γράμματα και τις τέχνες.

Το τεύχος 93 του 1987 αναφέρει και άλλες πληροφορίες επί της Ιόνιας νήσου. Με απόσπασμα του Ρωμανού από το βιβλίο η *Εβραϊκή Κοινότητα της Κέρκυρας*. Με αναφορές στα πρόσωπα της οικογένειας Θεοτόκη και των στάσεων της απέναντι στους Εβραίους, αλλά και μία από τις πιο εμβληματικές μορφές των γραμμάτων όσον αφορά την Εβραϊκή παρουσία στο νησί, τον Άλμπερ Κοέν. Το περιοδικό χρονικά με το πλήθος των πληροφοριών του είναι ο οδηγός του ερευνητή ώστε να αντλήσει τεκμηριωμένες και αξιόλογες πληροφορίες. Η αξία αυτού του περιοδικού στον τομέα του Εβραϊσμού είναι αδιαμφισβήτητη, καθώς οι ερευνητές μπορούν να ανατρέξουν στην διαδικτυακή σελίδα του ΚΙΣ όπου εκεί θα συναντήσουν μία βάση δεδομένων με όλα τα τεύχη του συμβουλίου. Ένας πραγματικός οδηγός που πρέπει να συμβουλευτεί σίγουρα ο κάθε ενδιαφερόμενος.

10. Το μέλλον

Η εργασία αυτή ολοκληρώνεται με την κριτική προσέγγιση και παρουσίαση της βιβλιογραφίας. Σαφώς υπάρχουν και άλλοι επιστημονικοί τρόποι , όπως η προφορική και η δημόσια ιστορία, για να ερευνηθεί το θέμα της Εβραϊκής κοινότητας της Κέρκυρας γεγονός που διαμορφώνει νέα ερευνητικά αιτήματα για το μέλλον. Υπό αυτήν την έννοια είναι χρήσιμη η αξιοποίηση των αρχείων προφορικών μαρτυριών που υπάρχουν, η οργάνωση νέων μαρτυριών από Εβραίους που ζουν στην Κέρκυρα και ειδικότερα από απογόνους Εβραϊκών οικογενειών που γνώρισαν την φρίκη του Ολοκαυτώματος. Ενδιαφέρον επίσης είναι να δούμε πως ο τοπικός Τύπος αντιμετώπισε την Εβραϊκή παρουσία και δράση στην Κέρκυρα αλλά και τους διωγμούς που υπέστη η Εβραϊκή κοινότητα. Η έρευνα ευελπιστεί να αποτελέσει μέσο ξενάγησης ώστε να συμβάλει στην ευαισθητοποίηση των πολιτών απέναντι στην ιστορία της κοινότητας. Ιστορική υποχρέωση αλλά και πολιτισμικό κίνητρο για την τοπική κοινότητα, όπως αυτή εκφράζεται από τις εξουσίες της, τους φορείς και τους οργανισμούς της αλλά και τα κινήματα πολιτών, είναι η συνεργασία με την Εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας με σκοπό την πολιτισμική διαχείριση και την ανάδειξη του

χώρου και του βίου των Εβραίων του τόπου. Ένα μουσείο το οποίο θα αναδεικνύει την μνήμη και την ιστορία, θα ήταν το λιγότερο το οποίο θα έπρεπε να είχε δημιουργηθεί εδώ και χρόνια ως φόρο τιμής σε αυτή την ένδοξη αλλά και συνάμα πικρή ιστορία.

Αξιοσημείωτα είναι τα δύο μεγάλα Εβραϊκά μουσεία της χώρας στην Αθήνα και την Θεσσαλονίκη προσπαθούν να αναδείξουν αυτές τις ιστορίες των διαφόρων περιοχών που διέθεταν συνοικίες όπως αυτή της Κέρκυρας. Πρόσφατα το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος με την έκθεση του *«Πάνω στο Σταυροδρόμι»* προσπάθησε να αναδείξει τις ιστορίες των εβραίων του τόπου. Το ερώτημα είναι γιατί να μην γίνουν άλλες αντίστοιχες εκθέσεις από ένα Εβραϊκό μουσείο εντός των ορίων της Κέρκυρας; Τα μνημεία τα οποία στήνονται είναι σημαντικά, αλλά δεν αρκούν, γεγονός το οποίο οι αρμόδιοι της Θεσσαλονίκης το αντιλήφθηκαν και δρομολόγησαν την εξέλιξη του μεγαλύτερου μουσείου Ολοκαυτώματος της Ελλάδος, με ένα σύγχρονο κτήριο, το οποίο θα διαθέτει όλα τα απαραίτητα για την ανάδειξη αυτής της ιστορίας.

Επομένως, το έναυσμα για τους αρμοδίους της Κέρκυρας έχει ήδη δοθεί χρόνια πριν. Είναι μεγάλη η ανάγκη ενός σύγχρονου μουσείου που θα εστιάζει στην ιστορία της Εβραϊκής κοινότητας του τόπου, το οποίο θα δουλεύει με σύγχρονα πρότυπα και εγκαταστάσεις, με ειδικότητες του χώρου, με μελέτες που θα βασίζονται στην μουσειολογία, με βιβλιοθήκη και αρχειοστάσιο το οποίο θα συγκεντρώνει τεκμήρια επί του θέματος κ.α. Όλα αυτά ναι, είναι θεωρητικά και όμορφα όταν ακούγονται από έναν φοιτητή μουσειολογίας, απαιτούν πολιτική και κοινωνική βούληση καθώς και επιστημονική ειδίκευση για να υλοποιηθούν, Ο στόχος μπορεί να είναι η συνάντηση της ιστορίας και του πολιτισμού με την υγιή τουριστική ανάπτυξη.

Φωτογραφία από το περιοδικό Χρονικά

Βιβλιογραφία

ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ, Δ. (2020). *Η Εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας και τα "Εβραϊκά" του 1891. Τα αίτια, οι διαστάσεις και η αντιμετώπιση του αντισημιτικού ξεσπάσματος* (Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή εργασία). Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα.

Καβάλα, Μ. (2016). *Η καταστροφή των Εβραίων της Ελλάδας (1941-1944)* Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Ανακτήθηκε από: <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/4437>

ΣΤΑΥΡΑΚΗ, Ε. (2017). *Οι εβραϊκές κοινότητες στα Ιόνια νησιά κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας (13ος-18ος αι.) σχέσεις συμβίωσης, εντάσεις και αποκλεισμοί* (Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή εργασία). Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.

ΜΙΖΡΑΧΗ, Χ. (1948). *Ιστορικά σημειώσεις της Ισραηλιτικής Κοινότητας Κέρκυρας*. Κέρκυρα.

ΣΤΑΝΕΛΛΟΣ, Λ. (1991). *Η Εβραϊκή συνοικία της Κέρκυρας, Ιστορικά-Πολοδομικά*. Αθήνα: Κεντρικό Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος.

ΜΕΝΕΞΙΑΔΗΣ, Α. (2007) *Το ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων: μνημεία και μνήμες/κείμενα Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος, Εβραϊκή Νεολαία Ελλάδος, Αλέξης Μενεξιάδης*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς.

ΖΩΓΡΑΦΑΚΗΣ, Γ. (1979) Ο διωγμός των Εβραίων της Κέρκυρας από τους Ναζί, *Χρονικά*, 20, 20-21 Ανακτήθηκε από:
https://kis.gr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=48&Itemid=77

Εβραίοι της Κέρκυρας που διακρίθηκαν στα γράμματα. (1979, Ιούνιος)
Χρονικά, 20, 22 Ανακτήθηκε από:
https://kis.gr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=48&Itemid=77

Ο Γεώργιος Θεοτόκης και οι Εβραίοι της Κέρκυρας. (1987, Φεβρουάριος)
Χρονικά, 93, 13-16 Ανακτήθηκε από:
https://kis.gr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=48&Itemid=77

Άλμπερ Κοέν, ένα δοξασμένο τέκνο των Επτανήσων. (1987, Φεβρουάριος)
Χρονικά, 93, 17-18 Ανακτήθηκε από:
https://kis.gr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=48&Itemid=77